

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Історія соціології. Класична соціологія ХІХ ст.

Навчально-методичний комплекс

для студентів спеціальності 6.03010101 «Соціологія»

Київ – 2016

Укладачка:

Червінська Тетяна Григорівна – канд.соц.наук, доцент.

Рецензенти:

Соболевська М.О. – доктор соціологічних наук, доцент;

Наумова М.Ю. – кандидат соціологічних наук, доцент.

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 24 лютого 2016 р.)*

Історія соціології. Класична соціологія XIX ст. : навч.-метод.
комплекс для студ. спец. 6.03010101 «Соціологія» / уклад. Т.Г.
Червінська. – К. : Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, 2016. – 56 с.

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка	4
2. Тематичний план дисципліни	5
3. Зміст дисципліни	6
4. Плани семінарських занять	16
5. Завдання для самостійної роботи студентів	23
6. Питання до заліку	26
7. Тести	28
8. Орієнтовні норми оцінювання знань, вмінь та компетенцій студентів	34
9. Опорний конспект лекцій	27
10. Література	52

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Головна ідея навчальної дисципліни полягає в засвоєнні студентством теоретичних основ соціологічного мислення через знайомство з авторами, ідеями, концепціями, напрямками та школами класичної соціології другої половини XIX ст. Такі базові знання стануть основою для оволодіння понятійно-категоріальним апаратом соціології, слугуватимуть необхідною умовою для вивчення стану розвитку, актуальних тенденцій та перспектив сучасного соціологічного теоретизування.

Мета дисципліни полягає в засвоєнні – з опорою на історичні документи та твори представників соціологічної думки другої половини XIX ст. – студентством знань про історію розвитку ідей, аналіз суспільства різних епох.

Вивчення дисципліни передбачає постановку та вирішення **завдання** вироблення у студентства здатності до критичної саморефлексії у процесі пізнання складної соціальної реальності.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є ідеї, дискусії, соціологічні школи, напрямки, концепції класичної соціології другої половини XIX століття.

Результати навчання, здобуті студентством компетенції полягають у наступному:

студенти повинні знати:

- основні етапи розвитку теоретичного соціологічного знання;
- специфіку класичного етапу становлення соціології та її основних представників;
- основні поняття, ідеї, проблеми, які обґрунтовувалися в концепціях класичної соціології XIX ст.

студенти повинні вміти:

- працювати з бібліографією та першоджерелами,
- аналізувати, узагальнювати, робити порівняльну характеристику персоналій, ідей та епох,
- використовувати набуті знання з курсу «Історія соціології» при вивченні соціологічних та інших суспільствознавчих дисциплін.

Навчальний процес відбувається за кредитно модульною системою. Результати навчальної діяльності студентства оцінюються за 100-бальною шкалою, що включає рейтингові бали за аудиторну роботу, самостійну роботу, модульний контроль та залік.

2. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	самост. робота
Змістовий модуль 1.				
Класичні соціологічні теорії середини XIX ст.				
1	Виникнення та розвиток соціології у XIX ст.	6	6	12
2	Соціологічний натуралізм	8	8	12
3	Історичний матеріалізм К.Маркса та Ф.Енгельса як теорія суспільства	6	5	12
Модульна контрольна робота			1	
Змістовий модуль 2.				
Соціологічна думка в Європі наприкінці XIX ст.				
4	Психологічний напрям у соціології XIX ст.	4	4	10
5	Німецька формальна соціологія	4	6	12
6	Соціологія Е.Дюркгейма	6	8	17
Модульна контрольна робота			1	
Залік			2	
Всього 1–2 модуль		34	41	75

Загальний обсяг годин – 150 годин.

Загальний обсяг аудиторних занять – 75 години, а саме:

лекцій – 34 години;

практичних занять – 41 години.

Самостійна робота студентів – 75 годин.

3. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Класичні соціологічні теорії середини XIX ст.

ТЕМА 1. Виникнення та розвиток соціології у XIX ст.

Лекція 1. Характерні риси соціології XIX століття

Криза методології традиційного суспільствознавства. Проблемна ситуація в розвитку знань про людину. Значення природничих наук для розвитку соціального знання. Парадокси редукціонізму та аналогії в науці про суспільство. К.А.Сен-Сімон про необхідність нової науки про людину. Виникнення позитивізму та його характерні особливості.

Лекція. 2-3. Соціологічна концепція О.Конта

О.Конт про необхідність вивчення суспільства як системи. Лінійна система класифікації наук і місце в ній соціології. Соціологічна система Конта. Предмет, структура і завдання соціології. Методи соціології

Соціальна статика та соціальна динаміка. Соціальна стабільність і соціальний розвиток. Значення соціальних інститутів в житті суспільства. Закон трьох стадій та його соціологічна інтерпретація. Проблеми органіцизму та еволюціонізму в соціології О.Конта. Соціальний ідеал О.Конта.

Питання для самоконтролю

1. Визначте онтологічні засади соціологічних концепцій XIX століття.
2. Дайте характеристику особливостям методології соціологічних концепцій XIX століття.
3. Хто з мислителів Нового часу висуває та обґрунтовує ідею: прогресу, регресу, циклічного розвитку людства.
4. Яка спільна риса є характерною для більшості соціологічних концепцій XIX століття? Обґрунтуйте відповідь.
5. Значення природничих наук для розвитку соціологічного знання.
6. Дайте характеристику контівському закону 3-х стадій та визначте його соціологічну значущість.
7. Розкрийте особливості методології та методів соціології за О.Контом.
8. Визначте специфіку об'єкту та предмету соціології за О.Контом.
9. Дайте визначення та інтерпретацію, принаймні, одного з контівських афоризмів.
10. На чому, згідно поглядів О.Конта базується суспільний консенсус?
11. Що в соціології О.Конта виступає найменшою соціальною одиницею? Чому?
12. Охарактеризуйте універсальні та вторинні фактори соціального прогресу за О.Контом.
13. Значення соціальної динаміки О.Конта для вивчення суспільства.
14. Вплив ідей О.Конта на подальший розвиток соціології.

15. На стязі якої держави можна знайти вислів О.Конта: "Прогрес - це розвиток порядку"?

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки / Пер.з фр. Г.Філіпчука. – К.: Юніверс, 2004 – 688 с. – С.47-86.
2. Голосенко И.А. Оглядываясь на Огюста Конта // Социологические исследования. – 1999. – №1. – С.102-110 // http://ecsocman.hse.ru/data/831/894/1217/03_golosenko_Istoriya_sotsiologii.pdf
3. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – 5-е изд. – М. : Книжный дом "Университет", 2001 – 216 с. С.21-102.
4. Западно-европейская социология XIX века: Тексты / Под ред. В.И.Добренкова. – М.: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, 1996. – 352 с. Конт О. Дух позитивной философии – С.7-93
5. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.148-159.
6. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – Глава 1. Огюст Конт и возникновение позитивистской социологии. - С.26-42.
7. История теоретической социологии В 4 т. Т.1. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 496 с. – С.64-139.
8. Шпакова Р.П. Вместе с Огюстом Контом и вопреки ему. – Социологические исследования. – 1999. – №3 – С.114-120. // Электронный ресурс: http://ecsocman.hse.ru/data/629/135/1231/015_shpakova_Istoriya_sotsiologii.pdf

ТЕМА 2. Соціологічний натуралізм

Лекція. 4-5. Соціологічна концепція Г.Спенсера

Причини виникнення натуралістичної орієнтації в соціології. Особливості натуралістичного напрямку в соціології. Аналогія і редукціонізм як головні принципи соціологічного натуралізму. Герберт Спенсер – основоположник поміркованого органіцизму. Теоретичні джерела соціології Г. Спенсера. Життєвий і творчий шлях. Методологія соціології Г. Спенсера: елементи органіцизму, редукціонізму, аналогії. Еволюційна концепція Спенсера. Закони еволюції. Сутність надорганічної еволюції.

Соціологія як наука: предмет, методи. Спільні та відмінні риси між суспільством і організмом. Типологія суспільств: за ступенем диференціації. Порівняльний аналіз суспільств військового та індустріального типу. Вчення Спенсера про соціальні інститути як "спеціалізовані органи". Типи і функції соціальних інститутів. Правила аналізу інститутів. Значення соціології Г.Спенсера.

Лекція 6. Концепції соціального дарвінізму в соціології XIX ст.

Боротьба за існування і соціальні конфлікти як принципи соціал-дарвіністичного напрямку в соціології. Принципи природного відбору та спадковості у вивченні суспільства У.Беджгота. Соціальні групи як предмет соціології Л.Гумпловича. Поняття амальгамації та етноцентризму. Аналіз звичаїв та звичок у соціологічній концепції В.Самнера. Самозбереження і розмноження як основа суспільного розвитку за Г.Ратценхофера. Інтерес як центральне поняття соціологічної концепції А.Смола.

Лекція 7. Расово-антропологічна та географічна школа в соціології XIX ст.

Расово-антропологічна школа: основні положення та принципи аналізу. Вчення Артюра де Гобіно про нерівність людських рас. Жорж Ляпуж про "головний показник". Основні положення і реакційність вчення Х.Чемберлена.

Історичні витоки географічної школи в соціології. Генрі Томас Бокль про історію цивілізацій. Гідрологічний фактор як основа суспільного розвитку в концепції Льва Мечнікова

Питання для самоконтролю

1. Основоположні принципи еволюціоністської теорії Г.Спенсера.
2. Вчення Г.Спенсера про надорганічну еволюцію.
3. Спільні та відмінні риси між суспільством та організмом
4. Типологія суспільств за ступенем складності.
5. Порівняльний аналіз військового та індустріального типів суспільств.
6. Зміст і значення вчення Г.Спенсера про соціальні інститути.
7. Місце Спенсера в історії соціології.
8. Органістична школа в соціології: основні напрямки досліджень і представники.
9. Соціал-дарвінізм (Л.Гумплович, У.Беджгот, В.Самнер, А.Смол, Г.Ратценхофер)
10. Расово-антропологічна школа школа в соціології (Ж. Гобіно, Ж.Ляпуж, Х.Чемберлен).
11. Вчення А.Гобіно про нерівність людських рас.
12. Ж.В.Ляпуж про "головний показник".
13. Історичні витоки географічної школи в соціології.
14. Т.Бокль про історію цивілізацій.
15. Гідрологічний фактор як основа суспільного розвитку в концепції Л.Мечнікова.
16. Порівняльний аналіз соціал-дарвіністичних поглядів Г.Ратценхофера і А. Смола.

Література:

1. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – 5-е изд. – М. : Книжный дом "Университет", 2001 – 216 с. С. 148-183.
2. Западно-европейская социология XIX века: Тексты / Под ред. В.И.Добренькова. – М.: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, 1996. – 352 с. – Спенсер Г. Основания социологии – С. 279-321; Спенсер Г. Социология как предмет изучения. С. 322-341

3. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.159-214.
4. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – С.43-54.
5. История теоретической социологии В 4 т. Т.1. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 496 с. – С.241-314.
6. Коломийцев В.Ф. Социология Герберта Спенсера // СОЦИС – 2004. - №1. – С.37-44. // <http://ecsocman.hse.ru/data/475/176/1217/004.KOLOMYITSEV.pdf>

ТЕМА 3. Історичний матеріалізм К.Маркса та Ф.Енгельса як теорія суспільства

Лекція 8. Ідейно-теоретичні витoki марксистської соціології

Суспільно-політична думка Німеччини першої половини ХІХ ст. Соціальна філософія Гегеля і молодогегельянців. Державно-правова концепція Л.Фон Штейна. Револуційне піднесення кінця 40-х років і його вплив на формування марксизму. Джерела ідейно-теоретичних витоків марксизму. Ідея прогресу. Ідея відчуження. Ідея вдосконалення людини. Ідея всезагальності.

Життєвий і творчий шлях К.Маркса. періодизація творчості, основні роботи. Філософська антропологія К.Маркса. Вчення про людину і суспільство. Проблема відчуження у творчості К.Маркса.

Лекція 9. Проблема суспільного розвитку в творчості К.Маркса

Матеріалістичне розуміння історії. К.Маркс про економічні відносини як "базис", "права", політики, духовного життя. Динаміка розвитку продуктивних сил та виробничих відносин. Продуктивні сили як "незалежна змінна" суспільного розвитку. Економічний детермінізм марксизму. Поняття суспільно-економічної формації. Структура та типи суспільно-економічних формацій. Рушійні сили історичного процесу. Соціальна революція. Концепція комуністичної формації та шляхи її наближення. Марксистське вчення про соціальний прогрес і еволюціоністські концепції суспільного розвитку.

Лекція 10. Теорія класів і класової боротьби.

Поняття "клас" в теорії К.Маркса. Послідовність стадій процесу класоутворення. Клас "в собі" та клас "для себе". Поняття "хибної свідомості". Рушійні сили історичного процесу. Поняття класової боротьби і її місце у соціальній філософії марксизму. Клас як суб'єкт історичного процесу.

К.Маркс про ідеологію як неадекватну форму класової свідомості. Марксистський аналіз специфіки східних суспільств. Раціональні та утопічні моменти марксистської критики капіталізму. Розвиток соціологічних ідей К.Маркса і Ф.Енгельса послідовниками марксизму. Дискусії про марксизм у сучасній соціології.

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні ідейно-теоретичні витоки соціально-філософського вчення К.Маркса.
2. Дайте характеристику етапам творчості та назвіть основні праці К.Маркса.
3. Проблематика відчуження у творчості К.Маркса.
4. Розкрийте особливості розуміння людини та суспільства у соціально-філософській концепції К.Маркса.
5. Охарактеризуйте структуру та історичні типи суспільно-економічних формацій в концепції К.Маркса.
6. Розкрийте сутність формаційного підходу до розуміння історії у концепції К.Маркса.
7. Матеріалістичне розуміння історії.
8. Назвіть загальнонаукові методи, які використовує К.Маркс у своїх дослідженнях.
9. Дайте характеристику діалектико-матеріалістичній методології К.Маркса.
10. Назвіть основних ідейних послідовників марксизму.
11. Порівняльний аналіз концепцій суспільного розвитку Маркса і Конта.
12. Основні риси комуністичної формації за К.Марксом.
13. Поняття класу в соціології Маркса.
14. Етапи формування класів: класова ситуація – клас у собі – клас для себе – політична партія.
15. Марксизм про соціальну структуру та динаміку розвитку буржуазного суспільства.
16. Вплив марксизму на соціальну думку і ідеологію масових соціальних рухів кінця XIX - першої половини XX ст.

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки / Пер.з фр. Г.Філіпчука. - К.: Юніверс, 2004 – 688 с. – С.87-134.
2. Баранов Р.С. Модели и метафоры в социологии К.Маркса // Социологические исследования. – 1992. - № 6. – 128-142.
3. Гранин Ю.Д. Марксов проект общественного переустройства: философско-социологический контекст // Социологические исследования. – 1991. - № 6. – С.28-38.
4. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – 5-е изд. – М. : Книжный дом "Университет", 2001 – 216 с. – С.103-147.
5. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку XX ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.214-223.
6. История теоретической социологии В 4 т. Т.1. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 496 с. С.140-209.
7. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в историческом и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. - 528 с. – С.3-67.

8. Маркс К. До критики політичної економії / з 9-го нім. вид. переклав М. Порш; ред. Є. Касяненко; вид. 2-ге. – Харків: Державне видавництво України, 1926. – С. 39-43.
9. Маркс К. Злиденність філософії: Відповідь на «Філософію злиднів» Прудона / Пер. з фр. і нім. – Б.м.: Партвидав «Пролетар», 1932. – С. 145-52.
10. Маркс К., Енгельс Ф. Комуністичний маніфест. – Х.: Державне видавництво України, 1930. – С. 44-94.
11. Маркс К., Енгельс Ф. Критика Готської програми / Пер. з нім. – Б.м.: Партвидав "Пролетар", 1933. – С. 18-39.
12. Маркс К., Енгельс Ф. Комуністичний маніфест. – Х.: Державне видавництво України, 1930. – С. 44-94.
13. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Пер. з 2-го рос. вид.— К.: Політвидав України. Т. 42. 1980. – XXV, 503 с. – С. 81-93. Економічно-філософські рукописи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Соціологічна думка в Європі наприкінці ХІХ ст.

ТЕМА 4. Психологічний напрям у соціології ХІХ ст.

Лекція 13. Психологія народів і психологія натовпу

Психологічний напрямок в соціології та його особливості. Історичні передумови формування психологічного напрямку в соціології. Психологія народів М.Лацаруса та Г.Штейнтала як синтез даних мовознавства, етнографії та психології. В.Вундт про проблеми психології народів. Психологія натовпу С.Сігеле. Психологія народів і мас Г.Лебона. Основні риси натовпу за Г.Лебоном.

Лекція 14. Індивідуалістична психологія: теорія наслідування, інтераціоналізм та інстинктивізм

Теорія наслідування Г.Тарда: теоретичні витoki та основні положення. Концепція соціалізації та її основні поняття ("дзеркальне Я", первинна група, соціальна організація) в соціологічній концепції Ч.Х.Кулі. Інстинктивізм У.Мак-Дугала. Психоаналітична теорія З.Фрейда. Вчення про несвідоме. Структура особистості, механізми витіснення і сублимації.

Питання для самоконтролю

1. Визначте загальні риси та основні напрямки аналізу психологічного напрямку в соціології ХІХ століття.
2. Основні ідеї концепції "психології народів" (М.Лацарус, Х.Штейнталь, В.Вундт).
3. Розкрийте основні ідеї праці Г.Лебона "Психологія натовпу".
4. Особливості інтераціоналістського розуміння суспільства в концепції Ч.Кулі.
5. Розкрийте зміст теорії наслідування Г.Тарда.
6. Особливості розуміння інстинктів в концепції У.Мак-Дугала.
7. Соціологічні проблеми в психоаналізі З.Фрейда.

Література:

1. Вундт В. Проблемы психологии народов // Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с.
2. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку XX ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.223-242.
3. Зборовский Г.Е. История социологии. Учебник – М.: Гардарики, 2004. – 608 с. – С. 90-116.
4. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – С.56-78.
5. Кули Ч.Х. Социальная самость // Американская социологическая мысль: Тексты / Под В. И. Добренёва.—М.: Изд-во МГУ, 1994.— 496 с. – С.172-179.
6. Лебон Г. Психология народов и масс. Книга 2. Психология масс. Введение. Эра толпы. Раздел 1. Душа толпы. Гл.1-2. – СПб.: Макет, 1995.
7. Фрейд З Неудовлетворенность культурой// Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с. – С.
8. Тард Г. Социальная логика// Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с. – С.

ТЕМА 6. Німецька формальна соціологія

Лекція 15. Соціологічна концепція Ф.Тьоніса

Антинатуралістичний поворот у німецькій соціології кінця XIX ст. Ідейні витоки німецької соціології. Життєвий і творчий шлях Ф.Тьоніса. Основна проблема соціології. Спільнота та суспільство як центральні поняття формальної соціології Ф.Тьоніса. Органічні та механічні соціальні зв'язки. Типологія волі. Основні принципи формальної соціології.

Лекція 16. Формальна соціологія Г.Зімеля

Життєвий і творчий шлях Г.Зімеля. Періодизація творчості: натуралістичний, неокантіанський етапи, розробка проблематики розуміючої соціології та принципи філософії життя. Метод, предмет і завдання соціології. Соціальні форми як предмет соціології Г.Зімеля. Поняття "чистих форм усупільнення". Структура соціологічного знання.

Класифікація форм усупільнення. Функції форм усупільнення. Соціальні процеси – соціальні типи – моделі розвитку. Концепція соціальної диференціації. Поняття конфлікту. Концепція розуміння. Соціологія культури. Конфлікт культури і життя як протиставлення форми і матерії. Наукове значення соціології Г.Зімеля.

Питання для самоконтролю

1. Сутність антинатуралістичного повороту у німецькій соціології кінця XIX ст.
2. Ідейні витоки німецької формальної соціології.
3. Типологія соціальної волі за Ф.Тьонісом.
4. Спільнота та суспільство як центральні поняття формальної соціології Ф.Тьоніса.

5. Г.Зімель про предмет, метод і функції соціології.
6. Співвідношення "матерії" та "форми" усупільнення в соціології Г.Зімеля.
7. Проблема утворення соціального порядку в роботі Г.Зімеля „Як можливе суспільство?”.
8. Ідеї та принципи концепції соціальної диференціації Г.Зімеля.
9. Соціологія культури Г.Зімеля: принципи соціологічного аналізу культури

Література:

1. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.261-278.
2. Зіммель Г. Філософія грошей. – К.: Промінь, 2010. – 504 с.
3. Зиммель Г. Как возможно общество? // Социологический журнал. 1992. №2, С. 102 - 114.
4. Зиммель Г. Общение. Пример чистой, или формальной социологии. // Социологические исследования. 1984. №2, С. 170 – 176
5. Зиммель Г. Проблема социологии // Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с. – С.324-339.
6. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – С.103-139.
7. История теоретической социологии В 4 т. Т.2. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 553 с. – С.340-352.
8. Огане Т. Социология на рубеже веков: Георг Зиммель // социологический журнал. 1994. №2, С. 82-91 // <http://jour.isras.ru/index.php/socjour/article/viewFile/68/70>
9. Рамштедт О. Актуальность социологии Зиммеля // Социологический журнал. 1994. №2, С. 53-65
10. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соціології / Пер. з нім. – К.: Дух і літера, 2005. – 262 с.
11. Филиппов Л.Ф. Обоснование теоретической социологии: введение в концепцию Георга Зиммеля // Социологический журнал. 1994. №2, С. 65-81. <http://www.jour.isras.ru/index.php/socjour/article/viewFile/67/69>
12. Шпакова Р.П. Ф.Теннис. Забытый социолог // Социологические исследования. - 1995. - №12. - С.139-144.

ТЕМА 6. Соціологія Е.Дюркгейма

Лекція 17. Предмет і методи соціології Е.Дюркгейма

Життєвий шлях і наукова творчість Е.Дюркгейма. Ідейно-теоретичні витoki творчості Е.Дюркгейма. Соціально-політична позиція.

Концепція соціології як науки. Соціологія і філософія. Визначення Дюркгеймом предмету і методу соціології. Соціальні факти як незалежні від індивідуальної свідомості способи дій, думок і переживань. Дюркгейм про причинне пояснення і функціональний аналіз. Основні правила соціологічного методу.

Лекція 18. Суспільно-історична концепція Е.Дюркгейма

Соціальна солідарність та розподіл праці. Функції розподілу праці. Поняття механічної і органічної солідарності, сегментарної та функціональної диференціації, моральної щільності суспільства. Дюркгейм про соціальну норму і патологію. Концепція соціального розвитку. Тлумачення суспільства з позицій соціального реалізму.

Лекція 19. Застосування принципів "соціологізму до аналізу соціальних явищ

Теорія колективних уявлень і її застосування до пояснення природи, релігії, науки, культури. Філософсько-соціологічна концепція моралі. Функції та елементи моралі. Завдання і мета педагогіки.

Соціологія суїциду Е.Дюркгейма. Поняття самогубства. Егоїстичне, альтруїстичне та аномічне самогубство. Аналіз Дюркгеймом статистики самогубств. Значення праці Дюркгейма "Самогубство" для розвитку емпіричної соціології.

Питання для самоконтролю

1. Е.Дюркгейм про соціальні функції та форми суспільного розподілу праці.
2. Е.Дюркгейм про форми соціальної солідарності.
3. Е.Дюркгейм про правила соціологічного методу.
4. Е.Дюркгейм про предмет соціології як науки.
5. Поняття "колективні уявлення" та його соціологічний зміст.
6. Поняття "соціальний факт" у соціологічній концепції Е.Дюркгейма.
7. Концепція "соціологізму" Е.Дюркгейма.
8. Соціологічний аналіз феномену суїциду в роботі Е.Дюркгейма „Самогубство”.
9. Вплив Е.Дюркгейма на розвиток соціологічної думки та сучасні інтерпретації його ідей.

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с. – С. 333-420.
2. Гофман А.Б. Социология Эмиля Дюркгейма // Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. - М.: Канон, 1995 – С. 307-345.
3. Дюркгейм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії / Пер.з фр.Г.Філіпчука та Зої Борисюк. – К.: Юніверс, 2002 – 424 с.
4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда/Пер. с фр. А.Б.Гофмана, примеч.В.В.Сапова.. – М.: Канон, 1996 – 432 с.
5. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение /Пер. С фр.,составление, послесловие А,Б.Гофмана. - М.: Канон, 1995 - 352 с.
6. Дюркгейм Е. Самогубство. Соціологічне дослідження – /Пер.з фр. – К.: Основи, 1998. – 519 с.
7. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.300-323.

8. История теоретической социологии В 4 т. Т.1. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 496 с. – С.315-340.
9. Осипова Е.В. Социология Е.Дюркгейма. Критический анализ теоретико-методологических концепций. - М.: Наука, 1977. – 280 с.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Виникнення та розвиток соціології у ХІХ ст.

Семінар 1. Метатеоретичні засади соціології ХІХ ст.

1. Значення природничих наук для розвитку соціологічного знання.
2. Ідея прогресу в соціології ХІХ століття.
3. Онтологічні та гносеологічні засади соціології ХІХ століття (реалізм та редукціонізм).

Семінар 2. Соціологія О.Конта

1. Лінійна система класифікації наук і місце в ній соціології.
2. Предмет, структура і завдання соціології.
3. Вчення про соціальний порядок (соціальна статика) та соціальну еволюцію (соціальна динаміка).

Семінар 3. Соціологія О.Конта

1. Закон трьох стадій.
2. Методи соціальної науки.
3. Майбутнє соціології О.Конта. Соціологія - утопічний проект.

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки / Пер.з фр. Г.Філіпчука. – К.: Юніверс, 2004 – 688 с. – С.47-86.
2. Голосенко І.А. Оглядаючись на Огюста Конта // Соціологічні дослідження. – 1999. – №1. – С.102-110 // http://ecsocman.hse.ru/data/831/894/1217/03_golosenko_Istoriya_sotsiologii.pdf
3. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – 5-е изд. – М. : Книжный дом "Университет", 2001 – 216 с. С.21-102.
4. Западно-европейская социология XIX века: Тексты / Под ред. В.И.Добренкова. – М.: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, 1996. – 352 с. Конт О. Дух позитивной философии – С.7-93
5. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.148-159.
6. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – Глава 1. Огюст Конт и возникновение позитивистской социологии. - С.26-42.
7. История теоретической социологии В 4 т. Т.1. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 496 с. – С.64-139.

8. Шпакова Р.П. Вместе с Огюстом Контом и вопреки ему. – Социологические исследования. – 1999. – №3 – С.114-120. // http://ecsocman.hse.ru/data/629/135/1231/015_shpakova_Istoriya_sotsiologii.pdf

ТЕМА 2. Соціологічний натуралізм

Семінар 4. Соціологічна концепція Г.Спенсера

1. Основні положення еволюційної теорії Г. Спенсера.
2. Обґрунтування функцій держави у суспільств.
3. Предмет соціології.
4. Спільні на відмінні риси між суспільством і організмом.

Семінар 5. Соціологічна концепція Г.Спенсера

1. Типологія суспільств за Спенсером.
2. Порівняльний аналіз військового та індустріального типів суспільств.
3. Вчення про соціальні інститути: типологія соціальних інститутів.
4. Місце і значення соціології Г.Спенсера

Семінар 6. Органіцизм та соціал-дарвінізм в соціології XIX ст.

1. Органіцизм в соціології XIX ст.:
 - основні положення та принципи аналізу
 - П.Ф.Лілієнфельд про схожість між суспільством і організмом
 - еволюція органістичних поглядів А.Е.Шеффле.
2. Соціал-дарвінізм в соціології XIX ст.:
 - основні положення та принципи аналізу
 - концепція Л.Гумпловича.
 - соціологічна концепція У.Самнера.

Семінар 7. Расова-антропологічна та географічна школа в соціології XIX ст.

1. Расово-антропологічна школа: основні положення та принципи аналізу
 - вчення Артюра де Гобіно про нерівність людських рас
 - Жорж Ляпуж про «головний показник»
2. Географічна школа в соціології.
 - історичні витоки географічної школи в соціології
 - Генрі Томас Бокль про історію цивілізацій
 - гідрологічний фактор як основа суспільного розвитку в концепції Льва Мечнікова

Література:

1. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – 5-е изд. – М. : Книжный дом "Университет", 2001 – 216 с. С. 148-183.

2. Гофман А.Б. Элитизм и расизм (критика философско-исторических воззрений А. де Гобино) // Расы и народы. Вып.7. М., 1977. С.128-142. Электронный ресурс: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Article/Gofm_ElRas.php
3. Западно-европейская социология XIX века: Тексты / Под ред. В.И.Добренькова. – М.: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, 1996. – 352 с. – Спенсер Г. Основания социологии – С. 279-321; Спенсер Г. Социология как предмет изучения. С. 322-341
4. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.159-214.
5. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – С.43-54.
6. История теоретической социологии В 4 т. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). Т.2. – М.: Канон+, 1997. – 448с. Глава 2. Эволюционистская социология Г. Спенсера: опыт синтетического похода.
7. Коломийцев В.Ф. Социология Герберта Спенсера // СОЦИС – 2004. - №1. – С.37-44. // Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/475/176/1217/004.KOLOMYITSEV.pdf>
8. Мечников Л.И. Цивилизация и великие исторические реки. Географическая теория развития современных обществ.– М.: Книга по Требованию, 2011. – 236 с. // Электронный ресурс: http://89.253.247.156/_files/product/pdf/88/879821.pdf

ТЕМА 3. Історичний матеріалізм К.Маркса та Ф.Енгельса як теорія суспільства

Семінар 8. Філософська антропология К.Маркса

1. Філософська антропология – розуміння природи людини.
2. Поняття діалектики та практики. Завдання філософії та науки про суспільство
3. Поняття відчуження та його місце в суспільно-історичній концепції Карла Маркса

Семінар 9. Проблема суспільного розвитку в творчості К.Маркса

1. Поняття та структура суспільно-економічної формації.
2. Послідовність суспільно-економічних формацій в історії.
3. Матеріалістичне розуміння історії.
4. Історичний процес як послідовність антагонізмів, які розв'язуються. Симптоми кризи капіталізму

Семінар 10. Теорія класів і класової боротьби

1. Поняття "класу". Послідовність стадій процесу класоутворення
2. Клас як суб'єкт історичного процесу
3. Концепція комуністичної формації та шляхи її наближення

4. Вплив ідей К. Маркса на розвиток сучасної соціології.

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки / Пер.з фр. Г.Філіпчука. - К.: Юніверс, 2004 – 688 с. – С.87-134.
2. Баранов Р.С. Модели и метафоры в социологии К.Маркса // Социологические исследования. – 1992. - № 6. – 128-142.
3. Гранин Ю.Д. Марксов проект общественного переустройства: философско-социологический контекст // Социологические исследования. – 1991. - № 6. – С.28-38.
4. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – 5-е изд. – М. : Книжный дом "Университет", 2001 – 216 с. – С.103-147.
5. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.214-223.
6. История теоретической социологии В 4 т. Т.1. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 496 с. С.140-209.
7. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в историческом и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. - 528 с. – С.3-67.
8. Маркс К. До критики політичної економії / з 9-го нім. вид.переклав М. Порш; ред. Є. Касяненко; вид. 2-ге. – Харків: Державне видавництво України, 1926. – С. 39-43.
9. Маркс К. Злиденність філософії: Відповідь на «Філософію злиднів» Прудона / Пер. з фр. і нім. – Б.м.: Партвидав «Пролетар», 1932. – С. 145-52.
10. Маркс К., Енгельс Ф. Комуністичний маніфест. – Х.: Державне видавництво України, 1930. – С. 44-94.
11. Маркс К., Енгельс Ф. Критика Готської програми / Пер. з нім. – Б.м.: Партвидав "Пролетар", 1933. – С. 18-39.
12. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Пер. з 2-го рос. вид.— К.: Політвидав України. Т. 42. 1980. – XXV, 503 с. – С. 81-93. Економічно-філософські рукописи.
13. Маркс К., Енгельс Ф. Фоєрбах (з «Німецької ідеології») / Пер. з нім. – Х.-К.: Державне видавництво України, 1930. – С. 49–52.

ТЕМА 4. Психологічний напрям у соціології ХІХ ст.

Семінар 11. Психологія народів і психологія натовпу

1. Загальні риси та основні напрямки психологічної парадигми в соціології ХІХ-поч. ХХ століття.
2. Психологія народів М.Лацаруса та Г.Штейнтала
3. Проблема психології народів у працях В.Вундта.
4. Дослідження натовпу та масової поведінки в концепції Г.Лебона.

Семінар 12. Індивідуалістична психологія: теорії наслідування та інстинктивізм

1. Соціологічні проблеми психоаналізу З.Фрейда.
2. Теорія наслідування Г.Тарда.
3. Інтераціоналістська концепція Ч.Х.Кулі.

Література:

1. Вундт В. Проблемы психологии народов // Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с.
2. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.223-242.
3. Зборовский Г.Е. История социологии. Учебник – М.: Гардарики, 2004. – 608 с. – С. 90-116.
4. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – С.56-78.
5. Кули Ч.Х. Социальная самость // Американская социологическая мысль: Тексты / Под В. И. Добренёва.—М.: Изд-во МГУ, 1994.— 496 с. – С.172-179.
6. Лебон Г. Психология народов и масс. Книга 2. Психология масс. Введение. Эра толпы. Раздел 1. Душа толпы. Гл.1-2. – СПб.: Макет, 1995.
7. Фрейд З Неудовлетворенность культурой// Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с.
8. Тард Г. Социальная логика// Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с.

ТЕМА 6. Німецька формальна соціологія

Семінар 13. Соціологічна концепція Ф.Тьоніса

1. Система формальної соціології Ф. Тьоніса.
2. Поняття та типологія соціальної волі у соціологічній концепції Ф.Тьоніса
3. Спільнота та суспільство як основні поняття формальної соціології Ф.Тьоніса.
4. Значення ідей Ф.Тьоніса для розвитку соціології

Семінар 14 . Соціологічна концепція Г.Зімеля

1. Проблема визначення предмету соціології
2. Поняття форми та змісту в соціології Г.Зімеля. Типологія соціальних форм.
3. Концепція соціальної диференціації

Семінар 15 . Соціологічна концепція Г.Зімеля

1. Соціологія конфлікту.
2. Концепція розуміння.
3. Соціологія культури. Конфлікт культури і життя як протиставлення форми і матерії.

4. Наукове значення соціології Г. Зімеля

Література:

1. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.261-278.
2. Зіммель Г. Філософія грошей. – К.: Промінь, 2010. – 504 с.
3. Зіммель Г. Как возможно общество? // Социологический журнал. 1992. №2, С. 102 - 114.
4. Зіммель Г. Общение. Пример чистой, или формальной социологии. // Социологические исследования. 1984 .№2, С. 170 – 176
5. Зіммель Г. Проблема социологии // Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с. –С.324-339.
6. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – С.103-139.
7. История теоретической социологии В 4 т. Т.1. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 496 с. – С.340-352.
8. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соціології / Пер. з нім. – К.: Дух і літера, 2005. – 262 с.

ТЕМА 6. Соціологія Е. Дюркгейма

Семінар 16. Предмет і метод соціології Е.Дюркгейма

1. Е.Дюркгейм про предмет і метод соціології.
2. Поняття соціального факту.
3. Класифікація соціальних фактів.
4. Принципи пізнання соціальних явищ.
5. Концепція соціологізму.

Семінар 17. Суспільно історична концепція Е.Дюркгейма

1. Функція розподілу праці та метод її визначення.
2. Сутність механічної солідарності та її природа.
3. Сутність органічної солідарності, її співвідношення із механічною.
4. Поняття соціальної норми та соціальної патології.
5. Аномічний поділ праці.

Семінар 18. Соціологія суїциду Е.Дюркгейма.

1. Самогубство як соціальний факт.
2. Предмет і метод соціологічного дослідження самогубств.
3. Характеристика основних типів самогубств:
 - ✓ Егоїстичне самогубство
 - ✓ Альтруїстичне самогубство

- ✓ Аномічне самогубство
- ✓ Фаталістичне самогубство

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с. – С. 333-420.
2. Гофман А.Б. Социология Эмиля Дюркгейма // Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. - М.: Канон, 1995 – С. 307-345.
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда/Пер. с фр. А.Б.Гофмана, примеч.В.В.Сапова.. – М.: Канон, 1996 – 432 с.
4. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение /Пер. С фр.,составление, послесловие А,Б.Гофмана. - М.: Канон, 1995 - 352 с.
5. Дюркгейм Э. Самогубство. Соціологічне дослідження – /Пер.з фр. – К.: Основи, 1998. – 519 с.
6. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.300-323.
7. История теоретической социологии В 4 т. Т.1. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 496 с. – С.315-340.

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Для самостійної роботи студентам пропонується опрацювання літератури, яка безпосередньо пов'язана з матеріалами лекційних та семінарських занять і покликана сприяти розширенню і поглибленню знань в межах основних тем дисципліни.

ТЕМА 1. Виникнення і розвиток соціології у ХІХ ст.

1. К.А.Сен-Сімон про необхідність нової науки про людину.
2. Індуктивна логіка як методологія соціальних наук. Місце соціології в системі «моральнісних наук» Дж.Ст. Міля.
3. А. Токвіль про демократію як суспільний лад. Оцінка Токвілем інститутів буржуазної демократії.

Література:

1. Милль Дж.С. Система логіки силлогической и индуктивной // Западно – европейская социология ХІХ века: Тексты /Под ред. В.И. Добренькова. – М.: Изд. Междунар. ун-та Бизнеса и Управления, 1996. – С.243-278.
2. Сен-Симон А. Очерк науки о человеке // Утопический социализм. //Хрестоматия. - М., 1982.
3. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке. Пер. с франц. М.: Прогресс, 1992. – 554 с. С.160-200.

ТЕМА 2. Соціологічний натуралізм

1. Еволюціоністка теорія Ч.Дарвіна як основа натуралістичного напрямку в соціології.
2. Теорія еволюції та її вплив на розвиток соціологічного знання.
3. Основні принципи "геополітики" та "інвайронментальної соціології".

Література:

1. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – 5-е изд. – М. : Книжный дом "Университет", 2001 – 216 с. С. 148-183.
2. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.159-214.
3. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – С.43-54.

ТЕМА 3. Історичний матеріалізм К.Маркса та Ф.Енгельса як теорія суспільства

1. Еволюція поняття відчуження: від німецької класичної філософії до праць К.Маркса. (Фіхте-Гегель-Фейербах-Маркс).
2. Теорія ідеології Маркса.

3. Соціологія знання К.Маркса.
4. Теорія капіталу і критика політичної економії.

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки / Пер.з фр. Г.Філіпчука. - К.: Юніверс, 2004 – 688 с. – С.87-134.
2. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.214-223.
3. История теоретической социологии В 4 т. Т.1. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). – М.: Изд-во Канон+, 2002. – 496 с. С.140-209.
4. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в историческом и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. - 528 с. – С.3-67.
5. Маркс К. Заробітна платня, ціна й зиск /Пер.з нім. І Кравчук. – Державне видавництво України, 1930. – С. 44–72.
6. Маркс К. До критики політичної економії / з 9-го нім. вид.переклав М. Порш; ред. Є. Касяненко; вид. 2-ге. – Харків: Державне видавництво України, 1926. – С. 39-43.
7. Маркс К. Злиденність філософії: Відповідь на «Філософію злиднів» Прудона / Пер. з фр. і нім. – Б.м.: Партвидав «Пролетар», 1932. – С. 145-52.
8. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Пер. з 2-го рос. вид.— К.: Політвидав України. Т. 42. 1980. – XXV, 503 с. – С. 81-93. Економічно-філософські рукописи.
9. Маркс К., Енгельс Ф. Фюрбах (з «Німецької ідеології») / Пер. з нім. – Х.-К.: Державне видавництво України, 1930. – С. 49–52.

ТЕМА 4. Психологічний напрям у соціології ХІХ ст..

1. Дослідження громадської думки і публіки в працях Г.Тарда.
2. Мода як соціальний феномен в соціологічній концепції Г.Тарда.
3. Дослідження мас та колективного несвідомого в творчості З.Фрейда.
4. Основні положення соціології релігії З.Фрейда.

Література:

1. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.223-242.
2. Зборовский Г.Е. История социологии. Учебник – М.: Гардарики, 2004. – 608 с. – С. 90-116.
3. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с. – С.56-78.
4. Фрейд З Неудовлетворенность культурой// Тексты по истории социологии ХІХ-ХХ вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с.
5. Тард Г. Социальная логика// Тексты по истории социологии ХІХ-ХХ вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с.

ТЕМА 5. Німецька формальна соціологія

1. Ф.Тьоніс про сутнісну та вибіркову волю (за працею "Спільнота та суспільство")
2. Аналіз форм усупільнення у працях Г.Зімеля:
 - ✓ пригода
 - ✓ мода
 - ✓ спілкування
 - ✓ чужак
3. Трагедія сучасної культури за Г.Зімедем.

Література:

1. Зиммель Г. Мода. // Зиммель Г. Избранное. Том 2. Созерцание жизни. – М.: Юрист, 1996. – С. 266-291.
2. Зиммель Г. Приключение. // Зиммель Г. Избранное. Том 2. Созерцание жизни. – М.: Юрист, 1996. – С. 212-226.
3. Зиммель Г. Общение. Пример чистой, или формальной социологии. // Зиммель Г. Избранное. Том 2. Созерцание жизни. – М.: Юрист, 1996. – С. 486-500.
4. Зиммель Г. Понятие и трагедия культуры. // Зиммель Г. Избранное. Том 1. Философия культуры. – М.: Юрист, 1996. – С. 445-474.
5. Зиммель Г. Экскурс о чужаке // Социологическая теория: история, современность, перспективы / Под ред. А. Ф. Филиппова – СПб.: Владимир Даль, 2008. С.9-14.
6. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соціології / Пер. з нім. – К.: Дух і літера, 2005. – С.93-148.

ТЕМА 6. Соціологія Е.Дюркгейма

1. Правила соціологічного методу за працею Е.Дюркгейма "Соціологія. Її предмет, метод, призначення":
 - ✓ правила спостереження соціальних фактів;
 - ✓ правила розрізнення нормального і патологічного;
 - ✓ правила пояснення соціальних фактів;
2. Е.Дюркгейм про роль професійних груп у соціальній організації ("Передмова до другого видання "Про поділ суспільної праці")
3. Анормальні форми розподілу праці (за працею Е.Дюркгейма "Про розподіл суспільної праці").
4. Аналіз праці Е.Дюркгейма "Первісні форми релігійного життя".
 - ✓ Визначення релігії та релігійного явища.
 - ✓ Основні концепції первісної релігії: анімізм, натуризм, тотемізм.

Література:

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда /Пер. с фр. А.Б.Гофмана, примеч.В.В.Сапова.. - М.: Канон, 1996 – С.5-38

2. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда /Пер. с фр. А.Б.Гофмана, примеч.В.В.Сапова.. - М.: Канон, 1996 – С.361-403
3. Дюркгейм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії / Пер.з фр.Г.Філіпчука та Зої Борисюк. - К.: Юніверс, 2002 – С. 25-88.
4. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение /Пер. с фр. - М.: Канон, 1995 – Гл.2-3, 5.

6.ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Онтологічні та гносеологічні засади соціології XIX століття (реалізм та редукціонізм).
2. Ідея прогресу в соціології XIX століття.
3. Значення природничих наук для розвитку соціологічного знання.
4. Теорія еволюції та її вплив на розвиток соціологічного знання.
5. Загальні положення і мета позитивної науки О.Конта.
6. Лінійна система класифікації наук О.Конта.
7. Вчення про соціальний порядок (соціальна статика) та суспільну еволюцію (соціальна динаміка) О.Конта..
8. Особливості методу соціальних наук в соціологічній концепції Дж.Міля.
9. Органіцизм та еволюціонізм у соціології Г. Спенсера.
10. Органістична школа в соціології (Г.Спенсер, П.Ф.Лілієнфельд, О.Стронін, А.Шефле, А.Фульє, А.Еспінас, Р.Вормс).
11. Географічна школа в соціології (Г.Т.Бокль, Л.І.Мечніков). Геополітична соціологія.
12. Основні принципи і реакційність вчення антропосоціологів: О.Амон, Х.Чемберлен, Ляпуж, Ж. Гобіно.
13. Психологічний напрямок у соціології XIX століття (В.Вундт, Г.Лебон, Г.Тард, Ч.Х.Кулі, У. МакДугал, З.Фрейд).
14. Психологія народів (Х.Лацарус, М.Штейнталь, В.Вундт)
15. Психологія натовпу Г.Лебона.
16. Теорія наслідування Г.Тарда.
17. Соціологічні проблеми в психоаналізі З.Фрейда.
18. Особливості інтеракціоністського розуміння суспільства в концепції Ч.Кулі.
19. Концепція майбутнього людства К.Маркса.
20. Діалектико-матеріалістична методологія К.Маркса.
21. Вчення К.Маркса про суспільство, його рушійні сили, структуру.
22. Принцип класового підходу в діалектико-матеріалістичній методології К.Маркса.
23. Вплив ідей Маркса на розвиток сучасної соціології
24. Концепція сутності людини К.Маркса.
25. Проблеми відчуження в соціології К.Маркса.
26. Ідейні витоки німецької формальної соціології.
27. Сутність антинатуралістичного повороту у німецькій соціології кінця XIX ст.
28. Зімелівська концепція розуміння.
29. Г.Зімел про предмет, метод і функції соціології.
30. Поняття форм усупільнення в соціології Г.Зімеля.
31. Концепція соціальної диференціації Г.Зімеля.
32. Соціологія культури Г.Зімеля.

33. Проблема утворення соціального порядку в роботі Г.Зімеля „Як можливе суспільство?”.
34. Ідеї та принципи концепції соціальної диференціації Г.Зімеля.
35. Поняття спільноти та суспільства в соціології Ф.Тьоніса.
36. Концепція формальної соціології Ф.Тьоніса.
37. Е.Дюркгейм про правила соціологічного методу.
38. Е.Дюркгейм про предмет соціології як науки.
39. Е.Дюркгейм про соціальні функції та форми суспільного розподілу праці.
40. Е.Дюркгейм про форми соціальної солідарності.
41. Поняття “колективні уявлення” та його соціологічний зміст.
42. Поняття “соціальний факт” у соціологічній концепції Е.Дюркгейма.
43. Концепція “соціологізму” Е.Дюркгейма.
44. Соціологічний аналіз феномену суїциду в роботі Е.Дюркгейма „Самогубство”.

7.ТЕСТИ

Тестовий модульний контроль – оцінювання протягом семестру для перевірки засвоєння навчального матеріалу.

1. Етап становлення і розвитку знання про суспільство, що передувало виникненню та оформленню соціології як самостійної науки отримав назву:

- 1) академічний
- 2) протосоціологічний
- 3) позитивістський
- 4) пропедевтичний

2. Яких з перелічених нижче наук НЕ було у лінійній системі класифікації наук Огюста Конта?

- 1) фізики
- 2) соціології
- 3) психології
- 4) біології
- 5) філософії
- 6) хімії

3. Одна з трьох стадій розвитку людства за О.Контом, на якій людське мислення прагне пояснити внутрішню природу речей, їх першопочаток і призначення за допомогою сутностей або уособлених абстракцій:

- 1) теологічна
- 2) метафізична
- 3) методологічна
- 4) наукова

4. Робота О.Конта, в якій він для позначення нової науки про суспільство використовує назву "соціологія" і викладає основні положення позитивізму:

- 1) "Міркування про метод"
- 2) "Левіафан"
- 3) "Державець"
- 4) "Система позитивної політики"
- 5) "Курс позитивної філософії"

5. Що, згідно з Г. Спенсером, є предметом соціології:

- 1) суспільства потрійної складності
- 2) розвиток, будова і функціонування суспільного агрегату
- 3) боротьба за виживання між індивідами;
- 4) суспільна угода

6. Якими "спенсерівськими" термінами соціологи користуються досі ?

- 1) суспільство потрійної складності
- 2) соціальна структура
- 3) соціальна антропологія

- 4) класова боротьба
- 5) капіталізм
- 6) соціальний інститут

7. Згідно з Г. Спенсером, кінцем еволюції, що виникає в процесі накопичення невідповідностей є:

- 1) суспільство почетвірної складності
- 2) промислове суспільство
- 3) революція
- 4) дисолюція

8. Кому з перелічених нижче вчених найвірогідніше належить цитата: "Географічне середовище еволюціонує в часі, воно розширюється разом з прогресом цивілізації. Обмежене на початку історичного періоду не дуже широкими басейнами великих рік... це середовище в певний момент охоплює узбережжя внутрішніх морів, а потім розповсюджується на океани, охоплюючи мало-помалу всі заселені території земної кулі":

- 1) Генрі Томас Бокль
- 2) Лев Мечніков
- 3) Людвіг Гумплович
- 4) Жорж Ваше де Ляпуж
- 5) Герберт Спенсер

9. Які з нижчезазначених теорій відносяться до натуралістичного напрямку в соціології:

- 1) інтеракціонізм
- 2) соціал-дарвінізм
- 3) формальна соціологія
- 4) органіцизм
- 5) інстинктивізм
- 6) теорія наслідування

10. Парадигмальна специфіка натуралістичного розуміння суспільства розкривається через наступне положення:

- 1) суспільство – результат божественного творіння і розвивається за законами, встановленими Богом
- 2) суспільство виникає в результаті взаємодії людей і може бути пізнане через аналіз людської поведінки
- 3) суспільство – результат розвитку природної потреби людей і розвивається за законами природи, що можуть бути науково описані
- 4) суспільство – штучне утворення, що функціонує на зразок відлагодженого механізму

11. Напрямок у натуралістичній соціології XIX століття, що визнавав визначальну роль природного чинника та пояснював соціальні процеси через вплив клімату, рельєфу, природного середовища:

- 1) органіцизм

- 2) соціал-дарвінізм
- 3) географічна школа
- 4) еволюціонізм

12. Який із перелічених нижче наукових напрямків НЕ був теоретичним джерелом ідей Карла Маркса?

- 1) британська політекономія
- 2) американський соціал-дарвінізм
- 3) німецька класична філософія
- 4) французький утопічний соціалізм

13. Уявлення про суспільство як систему втілене К. Марксом в понятті:

- 1) базис
- 2) надбудова
- 3) суспільно-економічна формація
- 4) продуктивні сили
- 5) виробничі відносини

14. Що один із представників психологічного напрямку в соціології називав зібранням людей, в якому "свідома особистість зникає, а почуття й ідеї окремих одиниць, які утворюють ціле, приймають один напрямок":

- 1) первинну групу
- 2) натовп
- 3) суспільство
- 4) народ

15. Яка проблематика розроблялася в межах психологічного напрямку в соціології XIX ст.:

- 1) теорія соціальних класів
- 2) боротьба за існування і природний добір
- 3) специфічні риси та поведінка натовпу
- 4) процеси соціальної еволюції
- 5) роль інстинктів у житті суспільства
- 6) наслідування як основа розвитку суспільства

16. Який поділ, за Г.Зімелем, є засадничим, при обґрунтуванні предмету соціології:

- 1) форма та зміст
- 2) індивід та група
- 3) спільнота та суспільство
- 4) соціальне та біологічне

17. До якого з перелічених нижче психологічних напрямків у соціології відноситься теорія Зигмунда Фрейда:

- 1) інтеракціонізм
- 2) психологія натовпу
- 3) інстинктивізм

4) теорія наслідування

18. Як Е.Дюркгейм формулює основне правило спостереження соціальних фактів:

- 1) Соціальні факти слід розглядати як речі
- 2) Соціальні факти слід розглядати як поняття
- 3) Соціальні факти є результатом мисленнєвої діяльності дослідника
- 4) Соціальні факти слід розглядати як частини наукової теорії

19. Який з типів самогубства, згідно з теорією Е.Дюркгейма, зумовлюється браком соціальної інтеграції індивіда:

- 1) альтруїстичний
- 2) егоїстичний
- 3) маніакальний
- 4) аномічний

ОРИЄНТОВНІ НОРМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, ВМІНЬ ТА КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ

Дисципліна "Історія соціології" передбачає організацію системи поточного, модульного та підсумкового контролю. Навчальна дисципліна складається з двох модулів та оцінюється за кредитно-модульною системою.

Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою, що включає рейтингові бали за перелік робіт (*аудиторну роботу, самостійну роботу, модульний контроль та залік*).

Форми поточного контролю:

№ п/п	Виконана робота	Кількість балів
1	Відповідь на семінарському занятті	4
2	Доповнення на семінарському занятті	2
3	Модульна контрольна робота	20X2
	Всього:	40X2

Модульний контроль

Модульний контроль знань студентів проводиться після завершення вивчення кожного модуля та передбачає виконання наступних завдань:

I модуль: модульна контрольна робота у вигляді тесту.

II модуль: модульна контрольна робота у вигляді тесту.

Співвідношення семестрової роботи та заліку складає 80:20.

	Змістовий модуль 1 (ЗМ 1)	Змістовий модуль 2 (ЗМ 2)	Залік	Разом (підсумкова оцінка)
Максимальна оцінка в балах	40	40	20	100

РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ

Оцінка	Критерій оцінювання навчальних досягнень
"відмінно"	відмінна відповідь, виконання роботи лише з незначною кількістю помилок
"добре"	в цілому відповідь, робота з певною кількістю грубих помилок
"задовільно"	відповідь, робота задовольняє мінімальні критерії
"незадовільно"	Незадовільно

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

За 100-бальною шкалою	Оцінка за національною шкалою
90–100	зараховано
85–89	
75–84	
65–74	
60–64	
35–59	незараховано
1–34	

При цьому, кількість балів відповідає оцінці:

1–34 – "незадовільно" з обов'язковим повторним вивченням дисципліни;

35–59 – "незадовільно" з можливістю повторного складання;

60–64 – "задовільно" ("достатньо");

65–74 – "задовільно" ;

75–84 – "добре";

85–89 – "добре" ("дуже добре");

90–100 – "відмінно".

Поточний контроль здійснюється протягом семестру під час проведення семінарських занять та оцінюється сумою набраних балів (максимум – 20 балів за 1 модуль).

Модульний контроль проводиться у вигляді тестових завдань (максимум – 20 балів за одну модульну роботу).

9.ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Виникнення і розвиток соціології у XIX ст.

Соціологічна концепція О.Конта.

Контівський задум конструювання науки про суспільство включав в себе три взаємообумовлені моменти:

1. Розробка поняття "чистої", "істинної" науковості на базі якої і повинна була створюватися нова наука про суспільство

2. Побудова системи позитивних наук і визначення в ній місця нової науки, предметом розгляду якої є суспільство, закони його функціонування і розвитку.

3. Визначення змісту соціології – її предмету, структури, функцій та методів.

Для реалізації цих завдань О.Конт створює лінійну систему класифікації наук, яка виглядає таким чином: математика – астрономія – фізика – хімія – біологія – соціологія. З них "перша складає винятковий відправний пункт останньої, що є єдиною основною метою будь-якої позитивної філософії".

Лінійна класифікація наук – ієрархізація наукового знання шляхом розташування наукових дисциплін, які ведуть:

- ✓ від найбільш абстрактної до найбільш конкретної науки
- ✓ від найпростішої до найскладнішої науки
- ✓ у відповідності з часом виникнення наук та часом їх вступу у позитивну стадію
- ✓ кожна наступна наука готується накопиченням знання в межах попередньої – кожна попередня наука є включеною в наступну.

Будь-який об'єкт, за Контом, повинен вивчатися з двох точок зору: статичної і динамічної. Тому соціологія ділиться на 2 частини: соціальну статику та соціальну динаміку. **Соціальна статика** – це соціальна анатомія, яка вивчає будову соціального організму, її об'єктом є суспільства "в стані спокою". **Соціальна динаміка** вивчає закони розвитку і зміни соціальних систем, це соціальна фізіологія, її об'єктом виступають – суспільства "в стані руху".

В межах соціальної динаміки О.Конт виокремлює й аналізує елементи суспільства, які відіграють важливу роль у підтримці цілісності та стабільного функціонування соціальної системи.

"Клітинкою соціальності" О.Конт вважає **сім'ю**, оскільки вона є соціальною одиницею, що характеризується найвищою мірою згуртованості і консенсусу. Сім'я – це основний елемент, з якого і за зразком якого будується суспільство. Саме в сім'ї індивід "викорінює індивідуалізм та егоїзм, вчиться жити для інших" Родина прививає почуття соціальної спадковості і розуміння залежності від минулих поколінь, пов'язуючи минуле з майбутнім. В сім'ї індивід соціалізується, здобуває якості, необхідні для успішного служіння людству.

Власність і мова – слугують двома основним інструментам людської цивілізації, умовами існування якої є спадкоємність поколінь та спадкоємність норм і цінностей культури.

Поділ праці, за О.Конт, є "найголовнішою умовою нашого соціального життя", він лежить в основі соціальної солідарності оскільки ґрунтується на почутті залежності від інших.

Соціальне призначення **уряду, політичної влади**, полягає в тому, щоб попереджати "фатальну схильність до корінного розходження в ідеях, почуттях та інтересах, яка, будучи неминучим результатом самого принципу людського розвитку, могла б, якби вона не зустрічала на своєму шляху перешкод, неминуче привести до зупинки соціального прогресу". Держава виконує економічні, політичні та моральні функції, останні з яких Конт вважає найважливішими. "Нормальний" уряд – той, який при забезпеченні соціальної згуртованості, в мінімальній мірі спирається на фізичну силу і в максимальній – на переконання та громадську думку.

Релігія і мораль забарвлюють і пронизують усі інші сфери: науку, економіку, політику, право. Завдяки єдності почуттів і мові релігія здатна найефективніше забезпечувати консолідацію суспільства і тому кожен уряд зацікавлений в ній як в додатковому засобі для підтримання власних наказів і розпоряджень.

"Позитивну теорію соціального прогресу" Конт назвав соціальною динамікою. Поняття прогресу характерно лише для людських суспільств, складає їх специфіку і дозволяє відділити соціологію від біології. Прогрес тут можливий завдяки тому, що на відміну від суспільств тварин, одні покоління можуть передавати іншим накопичені матеріальні і духовні багатства.

Основним елементом соціальної динаміки О.Конта є **закон "трьох стадій"**. Він є законом інтелектуальної еволюції людства. На кожній зі стадій людське мислення "прагне пояснити внутрішню природу явищ, їх початок і призначення усіх речей, головний спосіб їх утворення", але робить це по-різному.

✓ **Теологічна, або фіктивна** визначається О.Конт, як "істинно немовлячий стан людського розуму", коли він, з одного боку, "був не в змозі вирішувати найпростіші наукові проблеми", з іншого – "жадібно і майже виключно шукає начала всіх речей, прагне знайти або початкові, або кінцеві, основні причини різних...явищ і основний спосіб їх виникнення". Прагнучи до абсолютного знання, людський розум розглядає явища як продукти прямого і постійного впливу більш чи менш численних надприродних факторів, втручанням яких пояснюються усі явища світу

✓ На **метафізичній** або **абстрактній** стадії людське мислення вдається до допомоги "сутностей або уособлених абстракцій". Тут "умоглядна частина виявляється надто перебільшеною внаслідок наполегливого прагнення аргументувати замість того, щоб спостерігати".

✓ Основна ознака **позитивної, або реальної** стадії полягає в тому, що тут діє "закон постійного підпорядкування уяви спостереженню". На цій стадії "наш розум відмовляється від абсолютних досліджень і зосереджує свої зусилля в галузі... спостереження... , яке все більш широко застосовується і є єдиною можливою підставою доступних нам знань". Відбувається "повсюдна заміна недоступного визначення причин

...простим дослідженням законів, тобто постійних відносин, які існують між спостережуваними явищами".

Джерелом соціальної динаміки є різнопорядкові сили. Вирішальним фактором є сили духовного (перш за все, інтелектуального) порядку, оскільки вони спрямовують соціальні зміни. Поділяючи прогрес на матеріальний, фізичний, інтелектуальний і моральний, Конт надавав основного значення останнім двом галузям.

Контівський принцип суспільного устрою виражався в короткій формулі: „**Любов як принцип, порядок як основа, прогрес як мета**".

Успішна реалізація проекту нової науки про суспільство вимагала нових засобів досягнення цих цілей, тобто нових наукових методів.

Застосуванню методу *спостереження* в соціології повинно передувати вироблення теорії, оскільки будь-яке ізольоване, суто емпіричне спостереження виявляється безплідним і недостовірним.

В соціології, на відміну від природничих наук, повинен застосовуватись “непрямий” *експеримент*. Конт визначає його як дослідження патологічних відхилень у суспільстві, що виникають під впливом суспільних потрясінь. Оскільки патологічні явища мають місце головним чином у різні революційні епохи; відповідно їх спостереження, тобто непрямий експеримент, можливий переважно в ці епохи.

Порівняльний метод, за Контом, складається з декількох методів порівняння:

- ✓ порівняння спільнот тварин з людським суспільством
- ✓ порівняння суспільного становища різних класів одного й того самого суспільства
- ✓ співставлення життя народів, які живуть одночасно в різних частинах світу

Специфічним методом, що є основою соціології, Конт вважав *історичний метод* – метод "історичного порівняння різних послідовних станів людства". Він найбільше відповідає природі соціальних явищ, оскільки лише співставляючи цілу серію соціальних явищ, взятих в їх послідовності, вчений може помітити зростання якоїсь фізичної, інтелектуальної, моральної або політичної риси або тенденції і відповідне послаблення протилежної тенденції і на цій підставі науково передбачити кінцевий результат.

Тема 2. Соціологічний натуралізм.

Переважаюча більшість соціологічних шкіл XIX століття намагалися зрозуміти соціальне через природне, а тому одержали в історії соціології назву натуралістичної соціології. Висунення на перший план тих чи інших природних факторів або рушійних сил соціального розвитку служить основою для класифікації натуралістичних шкіл.

✓ **Органіцизм** – прототипом поняття суспільства є поняття організму.

✓ **Расово-антропологічна** – визнання расового фактора як визначального в історичному процесі.

✓ **Соціал-дарвінізм** – основними соціальними детермінантами є боротьба за існування і природний добір.

✓ **Географічна школа** – вплив факторів географічного середовища (клімату, рельєфу, природних багатств тощо) на соціальні процеси і явища.

Вихідними принципами соціологічного натуралізму залежно від загальної орієнтації стали:

- ✓ **редукціонізм** – пояснення більш складної системи через простішу: зведення соціального до біологічного
- ✓ **аналогія** – принцип подібності чи тотожності організму та суспільства
- ✓ **еволюціонізм** – визнання поступального розвитку неорганічного й органічного світу та його безпосереднє поширення на суспільство
- ✓ **натуралізм** – пояснення розвитку суспільства законами природи

Органіцизм Г.Спенсера.

✓ Еволюція є універсальним процесом, її закони охоплюють усі явища всесвіту: неорганічні, органічні, соціальні

✓ 3 фази "великої еволюції": неорганічна, органічна та надорганічна. Кожна фаза еволюції на певному етапі зрілості набуває нової якості складності і не зводиться до попередньої.

✓ Соціальна (надорганічна) еволюція є частиною еволюційного процесу, особливим випадком універсального закону природи.

✓ В неорганічному, органічному та над органічному світі еволюція супроводжується: 1) диференціацією – переходом від стану невизначеної однорідності матерії до певної структурної різномірності 2) інтеграцією – переходом от незв'язності до зв'язності.

✓ Природною межею усіх еволюційних процесів є стан динамічної рівноваги. Кожна еволюційна зміна реалізується через встановлення нового стану рівноваги.

✓ Процес еволюції в цілому рано чи пізно завершується процесом розпаду (дисолюції) її власних продуктів внаслідок накопичення неспівпадінь і дисгармонії диференціації. Постійна і абсолютна рівновага неможливі.

В спенсерівській соціологічній системі соціальна система уподібнюється до біологічного організму.

Риси схожості між біологічним і соціальним організмами:

1. Суспільство, як і біологічний організм, в процесі розвитку нарощує масу.
2. Зростання маси приводить до ускладнення структури соціального організму.
3. Ускладнення структури супроводжується диференціацією функцій.
4. Процеси диференціації структури і функцій призводять до посилення взаємозалежності і взаємодії між частинами організму.
5. Цілісний організм існує довше від своїх складових елементів, хоч і останні можуть певний час існувати при порушенні життєдіяльності цілого.

Відмінності між соціальним та біологічним організмом:

1. На відміну від біологічного організму, який утворює "конкретне ціле", елементи суспільства розсіяні в просторі і мають значно більшу автономію – утворюють дискретне ціле.

2. Просторова розсіяність елементів суспільства робить необхідною символічну комунікацію, якої не має біологічний організм. Біологічний організм поміщений в шкіру, а соціальний пов'язаний зсередини за допомогою мови.

3. У біологічному організмі почуття та свідомість зосереджені в невеликій частині агрегату. У соціальному організмі вони розосереджені по всьому агрегату; усі його одиниці мають здатність відчувати щастя або страждання.

4. Суспільство існує для блага його членів, а не його члени для блага суспільства.

Соціальні інститути – органи соціального організму, які виробляються у процесі надорганічної еволюції і забезпечують можливості взаємного пристосування, кооперації та взаємодопомоги між людьми. Саме в соціальних інститутах і завдяки їх дії людина – несоціальна за своєю природою – навчається жити з іншими. Соціальні інститути забезпечують соціальну організацію і здійснюють контроль за допомогою засобів заохочення, тиску, покарання, безпосереднього примусу. Як певна система інститути розвиваються разом з еволюцією суспільства.

Основні положення щодо аналізу соціальних інститутів:

1. Розвиток соціальних інститутів виникає не з волі чи бажання людей, а являє собою природний процес.

2. Кожен інститут виконує свої визначені функції. Виконання функцій інших інститутів загрожує порушенням рівноваги усієї системи.

3. Оскільки усі інститути є елементами суспільної системи, в своїй діяльності вони підпорядковуються принципу взаємоузгодженості і взаємозалежності – тому порушення діяльності одного інституту неминуче відображається на функціонуванні інших інститутів.

4. Розуміння інституту можливе лише з урахуванням еволюційного моменту – з огляду на його походження та зміни, яких він зазнає.

Типи соціальних інститутів

1. **Обрядові** (церемоніальні) – пов'язані з розробкою і застосуванням спеціальних систем норм, вимог, заборон – всього того, що включає елемент обрядності. Вони виникають найраніше і за своїм впливом, є, чи не наймогутнішими.

1. Появу **політичних** інститутів Г.Спенсер пояснює переходом внутрішньогрупових конфліктів у сферу відносин між групами. Походження держави пов'язане, в основному, з суперництвом і військовими конфліктами між суспільствами.

2. **Церковні** інститути покликані закріплювати соціальні ідеї та почуття і завдяки цьому виконувати функцію соціальної інтеграції.

3. **Професійні** і **промислові** інститути підтримують виробничу структуру суспільства, регулюють трудові відносини.

4. **Домашні** пов'язані із сімейно-шлюбними відносинами, завдяки яким людство зберігає своє існування як рід.

Названі типи соціальних інститутів класифікуються за їх функціями у суспільному організмі. Г.Спенсер виділяє 3 системи інститутів:

1) інститути продовження роду, які включають домашні інститути

2) система виробничих і розподільчих інститутів – включає промислові і професійні інститути

3) система регулюючих органів – складається з обрядових, політичних та церковних інститутів.

Типологія суспільства за Г.Спенсером.

Військове суспільство	Промислове суспільство
<p>Основна функція – спільна діяльність з оборони і наступу</p> <p>Примусова кооперація, яка є всеохоплюючою і підтримується владним примусом</p> <p>У відносинах між індивідом і державою домінує принцип: "Індивід є власністю держави"; колективні цілі домінують над індивідуальними. Централізована політична система</p> <p>Позитивна і негативна регуляція: "рабу, війну або іншому члену суспільства, організованого для війни, влада говорить: "Ти повинен зробити це, ти не повинен робити цього".</p> <p>Характеристики соціальної структури: жорсткість, малорухомість, спадкоємність статусу і власності, фіксованість соціального статусу, виду занять, місця проживання</p> <p>Відсутні або рідкісні самодіяльні об'єднання громадян, які відстоюють власні цілі (комерційні, приватні, релігійні, філантропічні та ін.)</p> <p>Для економіки характерна автономність і самодостатність, протекціонізм</p> <p>Риси характеру, які заохочуються суспільством: патріотизм, покірність, готовність до самопожертви, віра у владу, сила і хоробрість, помста як священний обов'язок, дисципліна – колективістські цінності.</p>	<p>Основна функція – мирна діяльність</p> <p>Добровільна кооперація – вільне співробітництвом й індивідуальне самообмеження, що підтримується договором і принципами соціальної справедливості</p> <p>У відносинах між індивідом і державою домінує принцип: "Держава для людини"; влада є виразом волі індивідів</p> <p>Політична децентралізація і звуження сфери діяльності адміністративної влади</p> <p>Лише негативна регуляція. Панує позитивний принцип побудови права: "дозволено все, що не заборонено"</p> <p>Характеристики соціальної структури: відкритість і рухомість соціального статусу, професії і місця проживання; заняття визначаються індивідуальними здібностями</p> <p>Велика кількість різноманітних асоціацій – релігійних, комерційних, професійних, філантропічних та ін.</p> <p>Економіка характеризується втратою автономії, вільною торгівлею, поширенням міжнародного співробітництва</p> <p>Риси характеру, які заохочуються суспільством: усвідомлення особистих прав та свобод і готовність їх захищати; повага до особистості, прав і свобод, майна інших, гуманні почуття; незалежність, індивідуальна ініціатива, толерантність – індивідуалістичні цінності.</p>

Військове і промислове суспільство – це "чисті типи", окремі риси військового типу присутні і в індустріальному суспільстві.

В основі іншої спенсерівської типології суспільств – тип внутрішньої соціальної регуляції. За цим критерієм суспільства поділяються на прості, складні, подвійної складності, потрійної складності і т.д.

Тема 3. Історичний матеріалізм К.Маркса та Ф.Енгельса як теорія суспільства

Базове положення ідей Маркса – уявлення про історію як зростання відчуження людини

Відчуження – панування над людиною сил, які вона створила сама, але які протистоять їй як чужі, зовнішні, ворожі сили.

Види відчуження:

- ✓ відчуження від продукту праці.
- ✓ відчуження від процесу виробництва
- ✓ відчуження від самого себе
- ✓ відчуження від інших людей

Приватна власність – з одного боку, є результатом відчуженої праці, з іншого боку – засобом, реалізацією цього відчуження. Тому необхідною умовою усунення відчуження є ліквідація приватної власності.

Розгорнуте уявлення про суспільство як систему втілюється К.Марксом, перш за все, в понятті суспільно-економічної формації.

Суспільно-економічна формація – це соціальна система, яка складається зі взаємопов'язаних елементів і знаходиться в стані нестійкої рівноваги. В її основі лежить панівний спосіб виробництва матеріальних благ (базис).

У кожному суспільстві можна розрізнити економічну основу – або базис, і надбудову. Панівний спосіб виробництва – є основою – базисом суспільно-економічної формації. **Базис** визначає економічну структуру суспільства і утворюється сукупністю продуктивних сил і виробничих відносин.

Продуктивні сили – усі наявні в розпорядженні суспільства ресурси і засоби, які забезпечують процес виробництва. До продуктивних сил відносяться:

- 1) Люди залучені в процес виробництва (з їх робочою силою, технічними знаннями і кваліфікацією)
- 2) Природні ресурси, які використовуються у виробництві
- 3) Засоби виробництва, конкретно-історичний рівень розвитку науки і технології, організація колективної праці

Виробничі відносини – відносини, що виникають в процесі виробництва і розподілу благ. Визначаються, головним чином, відносинами власності.

Крім продуктивних сил і виробничих відносин, які утворюють реальний базис суспільства, суспільно-економічна формація включає в себе і надбудову. До **надбудови** Маркс включає, перш за все, юридичні і політичні відносини та інститути й інші сфери соціального життя, що відносяться до сфери суспільної свідомості: мораль, науку, релігію, ідеологію, мистецтво.

Маркс розрізняє етапи історії залежно від економічного ладу й визначає 4 економічні устрої, або способи виробництва.

- ✓ первіснообщинний
- ✓ античний
- ✓ феодалний
- ✓ буржуазний (капіталістичний)

Буржуазні виробничі відносини є останньою антагоністичною формою суспільного процесу виробництва, оскільки продуктивні сили, які розвиваються в надрах буржуазного суспільства, створюють матеріальні умови для усунення цього антагонізму.

Тому буржуазною суспільною формацією закінчується передісторія людського суспільства.

Тема *класів і класової боротьби* є центральною у К.Маркса. В найширшому значенні класи, за Марксом, це будь-які соціальні групи, які знаходяться одна відносно одної в: 1) нерівному становищі і 2) борються між собою – перебувають у відносинах протистояння, опозиції.

Маркс виходить з дихотомічного поділу суспільства на класи:

1. це наскрізне протистояння, що характерне для всіх антагоністичних суспільно-економічних формацій, де на одному полюсі – непродуктивні панівні експлуатуючі класи, які отримують додану вартість з експлуатації іншого класу – продуктивного, підпорядкованого, експлуатованого.

2. в кожній з антагоністичних формацій існують власні специфічні пари класів, які виражають панівний спосіб виробництва. Кожен клас передбачає свого антипода, з яким він знаходиться у явному або прихованому, усвідомленому чи неусвідомленому, реальному або потенційному протистоянні

Приклади таких пар у Маркса: вільні – раби; патриції – плебеї; поміщики – кріпосні; буржуа – пролетарі і т. п. Дихотомічне бачення цієї структури доповнювалося у нього розумінням існування інших класів, прошарків і груп, крім двох основних.

У більш вузькому значенні Маркс розуміє під класами такі соціальні групи, які відрізняються за їх відношенням до засобів виробництва. Класовий поділ суспільства впливає з виробничих відносин, а класи виступають вираженням цих відносин. Різна форма власності на засоби виробництва, і, основне, її наявність чи відсутність – головні критерії класоутворення. Різне становище в класовій системі суспільства призводить до різних класових інтересів, які обумовлені їх об'єктивними позиціями у процесі виробництва.

Стадії класоутворення:

1) **Класова ситуація** – створює умови, які забезпечують робітникам їх об'єднання в клас (концентрація великих мас людей; наявність мережі комунікації, що створює умови для об'єднання представників класу; наявність спільного ворога; виникнення певної форми організації всередині класу (первинних асоціацій)

Поняття клас "в собі" і клас "для себе" виражають об'єктивні і суб'єктивні передумови формування класів.

2) **Клас "в собі"** – ступінь розвитку класу, коли він в силу нерозвиненості ще не усвідомив своїх особливих, об'єктивно обумовлених інтересів, а також їх відмінності і протилежності інтересам інших класів. Клас "в собі" характеризується відсутністю розвиненої класової свідомості (володіє хибною свідомістю).

3) **Клас "для себе"** – клас, який усвідомив і здійснює захист своїх класових інтересів. Він володіє класовою самосвідомістю і здатен поступатися особистими інтересами задля групових, колективних інтересів. Клас "для себе" ідентифікує себе як єдиний суб'єкт суспільної дії – він починає брати участь у боротьбі за політичну владу.

4) Найбільш адекватною формою вираження класової свідомості є створення **політичної партії**

5) Це прямий шлях до **революції**

Проблематика революції займає центральне місце в теорії соціальної зміни К.Маркса. Соціальна революція – це не просто перехід від однієї, менш прогресивної суспільної формації, до іншої, більш прогресивної, але й глибоке якісне перетворення суспільних відносин - швидка, різка, конфліктна і тотальна їх зміна. "Революції – це локомотиви історії" – революційний спосіб соціальної зміни Маркс вважав історично неминучим і бажаним, оскільки він дозволяє прискорити суспільний прогрес.

Комунізм - суспільно-економічна формація, особливості якої визначаються суспільною власністю на засоби виробництва, що відповідає високорозвиненим суспільним продуктивним силам. Вільний всебічний розвиток кожного члена суспільства і всього суспільства в цілому – така вища гуманістична мета комуністичного перетворення суспільства. Завершується передісторія і починається розвиток справді людського суспільства. "Людство здійснює стрибок з царства необхідності в царство свободи". В комуністичному суспільстві:

- ✓ буде подолана приватна та утвердиться суспільна власність
- ✓ буде ліквідоване відчуження
- ✓ зникне класовий поділ
- ✓ праця стане вільною творчою діяльністю, першою потребою людини
- ✓ держава перетвориться в орган цілковито підпорядкований суспільству.
- ✓ індивіди зможуть всебічно розвиватися
- ✓ відбудеться зростання продуктивних сил суспільства результатом чого стане потік суспільного багатства
- ✓ зникне будь-яка соціальна і політична нерівність, зокрема, антагонізми між націями і народами

Тема 4. Психологічний напрям у соціології XIX ст.

Психологічний напрям в соціології виникає як реакція на кризу пояснювальних спроможностей натуралістичних концепцій – через спрощеність, застосування одних і тих самих методів і принципів до якісно різних об'єктів дослідження. Усвідомлення необхідності пошуку нових пояснювальних схем та моделей відбувається через звернення безпосередньо до суспільного матеріалу – людини. Прагнення відшукати ключ до пояснення усіх суспільних явищ і процесів у психічних процесах і явищах – індивідуальних або колективних – призводила до абсолютизації їх значення в суспільному житті. Для більшості концепцій в межах психологічного напрямку в соціології характерним є дослідження стійких, "вічних" детермінант – інстинктів, емоцій, навіювання чи наслідування, які залишаючись сталими і незмінними, визначають людську поведінку.

Найвідомішими серед психологічних концепцій були:

1. концепції "психології народів" та "психології натовпу", де перевага надавалася аналізу спільнот – етносів, великих груп, мас, об'єднань людей

2. і теорії наслідування, інтеракціонізму, інстинктивізму, що орієнтувалися на індивіда, який був вихідним пунктом у побудові загальних концепцій суспільства.

Психологія народів.

Одними з найперших концепцій психологічного напрямку в соціології були концепції групової поведінки, "психологія народів" зокрема. Її автори – німецькі вчені Морітц Лацарус та Хейнман Штейнталь у першому випуску "Журналу психології народів та мовознавства" (1859) помістили програму своєї концепції. Об'єктом психології народів повинні бути не лише мова, міфи, релігія і звичаї, але мистецтво та наука, розвиток культури в цілому і в окремих її проявах, навіть, історичні долі і загибель окремих народів та історія усього людства. Основне завдання "психології народів" як окремої науки – психологічне пізнання сутності духу народу, відкриття законів, за якими здійснюється його духовна діяльність.

Вся галузь дослідження психології народів має бути поділена на 2 частини:

✓ **історична психологія народів** – абстрактна, загальна частина психології народів, яка намагається роз'яснити загальні умови і закони "національного духу", залишаючи осторонь окремі народи та їх історію

✓ **психологічна етнологія** – конкретна, спеціальна частина психології народів, яка повинна досліджувати "дійсно існуючий народний дух того чи іншого народу і спеціальні форми розвитку кожного з них". Її завданням є характеристика духу окремих народів та їх особливі форми розвитку.

Ідея Штейнталю та Лацаруса була підхоплена, розвинена і змінена В.Вундтом. Психологія народів визначалася Вундтом як цілком самостійна наукова дисципліна, що вивчає особливі явища. Її закони і принципи не можуть бути зведеними до законів і принципів індивідуальної психології. Істинним суб'єктом соціокультурного процесу ("історичним індивідуумом") для Вундта є саме народ як особлива соціальна спільнота, сукупність людей, яка проживає на певній території в одній державі, має спільний культурно-історичний спадок і говорить однією мовою. Саме народи виступають в історії людства в якості реальних творців основоположних форм духовної культури, саме вони є справжніми суб'єктами культурно-історичного процесу.

Народний дух проявляє себе, перш за все, в продуктах колективної творчості людей: мові, міфах, звичаях. Вони являють собою "потрійний союз" фундаментальних структурних характеристик народного духу. Мова, міфи і звичаї – це не ізольовані феномени, вони являють собою спільні духовні сили, які настільки тісно зрослися одна з одною, що одне немислиме без іншого.

"Психологія народів" була однією з перших спроб концептуалізувати і почати конкретне дослідження взаємодії культури й індивідуальної свідомості.

Психологія натовпу.

В концепції "психології натовпу", обґрунтованої С.Сігеле і популяризованої Г.Лебоном, розглядається проблема зростання впливу натовпу на індивідуальну поведінку та його ролі в житті суспільства. Г.Лебон вважає, що ця проблематика актуалізується тією обставиною, що головною характеристикою сучасної епохи є заміна

свідомої діяльності індивідів несвідомою діяльністю натовпу. Європейське суспільство вступає у новий період свого розвитку – "єру натовпу", коли розумне критичне начало, втілене в особистості, придушується ірраціональною масовою свідомістю.

Натовп – зібрання індивідів, що характеризується новими рисами, які відрізняються від тих, що характеризують окремих індивідів, котрі входять до його складу. Головна риса натовпу – зникнення свідомої особистості, коли почуття та ідеї окремих одиниць натовпу приймають один напрям. В результаті утворюється "колективна душа", що характеризує "організований" або "одухотворений натовп", що є єдиною істотою і підпорядковується закону духовної єдності натовпу. Рис "одухотвореного натовпу" можуть набувати тисячі індивідів, територіально відділених один від одного в результаті спільного переживання сильних емоцій, вражень від великих національних подій.

Специфічні риси, які характеризують натовп:

- 1) імпульсивність, мінливість, дратівливість натовпу
- 2) відчуття могутності – для індивіда в натовпі поняття неможливого не існує
- 3) нездатність до раціонального мислення, піддатливість навіюванню, легковірність – натовп, позбавлений будь-яких критичних здатностей

- 4) перебільшення і односторонність почуттів натовпу – він не знає сумнівів і вагань
- 5) нетерпимість, авторитетність і консерватизм. Натовп відчуває священну повагу до традицій і несвідомий страх до будь-яких нововведень, здатних змінити наявні існування.

- 6) моральність натовпу – інколи він демонструє приклади високої моральності: безкорисливість, самовідданість, самопожертву, справедливість, покірність, справедливість.

Основним недоліком концепції "психології натовпу" було ототожнення різних соціальних груп з юрбою, а також визнання існування лише двох полюсів – еліти й натовпу. Водночас, поставлені Лебоном теоретичні проблеми – анонімності, психічного зараження і навіювання "людини натовпу" – слугували поштовхом до серйозних соціологічних та соціально-психологічних досліджень в цьому напрямку.

Теорія наслідування Г.Тарда.

Основою розвитку суспільства виступає соціально-комунікаційна діяльність індивідів у формі наслідування. Усі суспільні процеси є результатом дії психологічного механізму наслідування, який є основою людських взаємодій. Головним об'єктом наслідування є винаходи та відкриття – акти індивідуальної творчості, що здійснюються в процесі адаптації до мінливих умов навколишнього середовища. Все нове, що виникає в суспільстві Тард вважав результатом творчої діяльності нечисленних обдарованих особистостей, які створили мову, господарство, державу, релігію тощо і далі продовжують вдосконалювати елементи матеріальної та духовної культури. Завдяки винаходам геніїв-одинаків відбуваються всі "соціальні модифікації". Раз виникнувши, нове явище запускає процес наслідування. Винаходи здійснюються в різних місцях і поширюються хвилеподібно від центрів до периферії завдяки індивідам, які сприймають і пристосовують їх до своїх потреб.

Боротьба між собою різних винаходів, які по-різному вирішують проблеми, що виникають перед суспільством, призводить до виникнення опозиції – протидії інноваціям. Наслідком опозиції стають "дуелі наслідувань": відбувається боротьба між індивідами, які вибрали різні об'єкти наслідувань. Ця боротьба за право власного вибору породжує конфлікти, дискусії або співпрацю, тобто може закінчуватися по-різному – від взаємоузгодження позицій до військового конфлікту. Тим не менш, на зміну будь-якій опозиції зазвичай приходять адаптація, засвоєння винаходу. На цьому цикл соціальних процесів завершується, і суспільство не змінюється, поки який-небудь новатор не здійснить нового винаходу.

Наукові розробки Г.Тарда були плідними для розвитку таких популярних в наші дні напрямів соціології як теорія масової культури і аналіз громадської думки. Дослідження механізму та функцій наслідування стимулювало постановку проблеми соціалізації в суспільстві; засвоєння соціальних норм посередництвом взаємодії

Інтераціоналізм Ч.Кулі.

Ч.Х.Кулі є одним з основоположників інтераціоналізму, автором концепцій малих груп та "дзеркального Я". Намагаючись подолати протиставлення особи й суспільства, індивідуального та соціального, Кулі у своїх працях розглядає їх в процесі органічної взаємодії "Я і суспільство – це близнюки" – підкреслення органічного, нерозривного зв'язку між людиною і суспільством є основною темою більшості його творів.

У прагненні показати відображений характер образу Я, Кулі порівнює його з дзеркалом – інші індивіди є тим дзеркалом, завдяки якому соціалізується Я. Кулі пише, що "Я" – це дзеркальне відбиття сукупності тих вражень, які, на думку індивіда, він справляє на людей, котрі його оточують. Механізм формування особистісних характеристик у концепції "дзеркального Я" включає три елементи:

- ✓ того, як, на нашу думку, нас сприймають інші
- ✓ того, як, на нашу думку, вони реагують на те, що бачать
- ✓ того, як ми відповідаємо на сприйняту нами реакцію інших

Т.ч., "дзеркальне Я" є інтегральним відображенням сукупності вражень багатьох людей, які індивід, на його думку, викликає у них.

Для Кулі характерний інтерес, переважно, до людських спільнот, які забезпечують зв'язок людини з її соціальним оточенням й інтегрують індивіда до суспільства. "Під первинними групами я розумію такі, які характеризуються тісним спілкуванням і співробітництвом. Вони є первинними в багатьох відношеннях, але головним чином тому, що вони є першочергово важливими у формуванні соціальної природи й ідеалів індивідів". Найбільш важливими групами, в яких внутрішні особистісні зв'язки, характерні для первинних груп, можуть розвинути є сім'я, дитячі ігрові групи і сусідство. Саме вони, на думку Кулі, є універсальним виховним середовищем для

розвитку взаємодії і прояву духу товарищескості. У цих групах люди звільняються від індивідуалістських прагнень і постійно пов'язані зі своїм соціальним оточенням зв'язками симпатії і щирої прихильності.

В інших видах груп (які тепер називають вторинними) люди можуть бути пов'язані одне з одним остільки, оскільки кожен отримує особисту користь з цього взаємного обміну або взаємодії. В таких групах інша людина може оцінюватись в якості джерела вигод для мого Я.

Концепція Кулі ґрунтувалася на ідеї, згідно з якою людський прогрес передбачає все більше розповсюдження людського взаєморозуміння і чуйності з тим, щоб ідеали первинної групи розповсюдились з рівня сім'ї на місцеву громаду, на всю націю, і нарешті на всю світову спільноту.

Психоаналіз З.Фрейда.

З.Фрейд вважав, що соціальні дії детермінуються не лише соціальними чинниками, але й внутрішніми свідомими та несвідомими силами.

Концепція несвідомого не просто вказує на існування несвідомого, але й доводить реальний вплив несвідомого чинника на свідомі дії людей.

Структура особистості включає в себе 3 елементи: "Воно"(Id), "Я" (Ego), "Над-Я" (Super-Ego).

"Воно" – найбільш глибокий і архаїчний компонент в структурі особистості: сфера несвідомого та первісних інстинктів. Воно ірраціональне: для процесів в Воно не існує логічних законів мислення, йому не знайомі ніякі оцінки, мораль, інстинкт самозбереження; все до чого прагне Воно – задоволення інстинктивних потреб у відповідності з принципом задоволення. Воно є первинним джерелом психічної активності, становить основу життя та діяльності людини і слугує джерелом енергії для усієї особистості.

Під впливом зовнішнього світу частина Воно поступово розвивається в другий компонент особистості "Я", що представляє сферу свідомого і стає посередником між Воно і зовнішнім світом. Я – центральна інстанція саморегуляції особистості, яка відповідає за пристосування до зовнішньої реальності і слідує принципу реальності. Я сприймає інформацію про оточуючий світ і стан організму, зберігає її в пам'яті і регулює дії індивіда в інтересах його самозбереження. Сфера свідомого обмежена і впливає з несвідомого. Завдання Я – представляти зовнішній світ перед Воно і для блага Воно, яке у сліпому прагненні до задоволення не змогло б уникнути знищення. Виконуючи цю функцію Я координує, змінює, організує і контролює інстинктивні імпульси Воно так, щоб зменшити кількість конфліктів з дійсністю.

"Над-Я" – з'являється в ході розвитку Я і являє собою моральну інстанцію особистості, яка включає в себе моральні стандарти і заборони, засвоєні особистістю в основному несвідомо у ранньому дитинстві в процесі виховання. Це внутрішнє сумління особистості, "моральний цензор", який оцінює конкретні обставини та ситуації, з точки зору соціальних норм.

Оскільки вимоги до Я з боку Воно, Над-Я і зовнішньої реальності несумісні, він неминуче перебуває в стані конфлікту. Придушення несвідомих потягів морально-вольовими обмеженнями, до чого примушують соціальні норми і заборони є причиною

виникнення неврозів та інших невротичних станів й неминуче призводить до зміни людської особистості.

Історія людства є історією його придушення. Вільне задоволення інстинктивних потреб людини несумісне з цивілізованим станом людства, оскільки інстинкти прагнуть до цілісного і негайного задоволення, яке культура надати не може. Цивілізація починається з відмови від прагнення такого задоволення і базується на придушенні і переорієнтації енергії інстинктів і потягів.

Основна проблема психоаналітичної орієнтації – конфлікт особи та суспільства. Ставлення до соціального контролю, норм, заборон, санкцій у Фрейда подвійне. З одного боку, це необхідний інструмент приборкування інстинктів, без чого людству загрожує самознищення, з іншого – це неминуче веде до все більшого придушення особи, до зростання неврозів тощо.

До позитивного доробку психологічного напрямку в соціології відноситься те, що він, на відміну від натуралістичної соціології, більше був пов'язаним з аналізом людини і суспільства. Психологічна соціологія також звернула увагу на дослідження проблем громадської думки, специфіки колективної психології, її зв'язку з індивідуальною психологією, співвідношення раціонального та емоційного моментів у суспільному житті, свідомого та несвідомого, усвідомлення себе через взаємодію з іншими.

Водночас концепції психологічного напрямку відзначалися зосередженням уваги на суто психологічних механізмах, й ігнорували або виводили з психологічного економічні, політичні, культурні детермінанти людської діяльності.

Тема 5 . Німецька формальна соціологія.

Соціологічна концепція Ф.Тьоніса.

Структура соціології:

✓ *Загальна* – досліджує всі види соціальності (в т.ч. ті, що є в тваринному світі)
✓ *Спеціальна* – має свій власний предмет – соціальне, яке утворюється в результаті взаємодії людей. Включає в себе:

- *Чиста (теоретична) соціологія* – розробляє формалізовану систему позаісторичних – "чистих" категорій.

- *Прикладна соціологія* – аналіз динаміки історичного розвитку, в ході якого "чисте" поняття (форма) наповнюється фактичним матеріалом (конкретним змістом).

- *Емпірична соціологія (соціографія)* – спостереження і вивчення соціального життя в певній країні з застосуванням статистичних методів.

Усі соціальні явища Тьоніс розглядає як вольові відносини, а саму волю поділяє на 2 типи: *сутнісну волю* (природну, інстинктивну), яку протиставляє *вибірковій волі*. Сутнісна воля – це воля ірраціональна, багато в чому несвідома, відносини, які нею визначаються, не передбачають раціонального розрахунку. Вибіркова воля, це, перш за все, раціональна воля; вона визначає відносини між людьми на основі розрахунку,

економічної калькуляції, передбачає можливість вибору і свідомо поставлену мету поведінки.

Типи волі знаходять прояв у поведінці людей: спрямовуюча їх воля утворює соціальні відносини. Сутнісна воля містить в собі умови спільноти, а вибіркова – породжує суспільство. Звідси впливає основна тьонісівська типологія: спільнота і суспільство.

Спільнота	Суспільство
<p>Природно утворена єдність. Тісна згуртованість, солідарність Особливе значення симпатії – унікальна сила, здатна згуртовувати людей в єдине ціле Є носієм близькості, довіри, глибини почуттів, готовності прийти на допомогу. Консерватизм – традиціоналізм. Існує там, де "люди через свою волю органічно пов'язані одне з одним і позитивно ставляться одне до одного". Характерні звичаї, релігія, згода, які лежать в основі емоційно-органічних відносин. Зв'язки спільноти базуються на почутті близькості і відзначаються стабільністю контактів, тривалістю і підтримкою традицій. Відносини, закорінені в емоціях, прихильності, душевній схильності і зберігаються як свідомо – в силу слідування традиціям, так і несвідомо – в силу емоційних зв'язків і завдяки об'єднуючому впливу спільної мови. Спільнотним відносинам не властивий розрахунок, ті, хто включені в спільнотні відносини відчують себе захищеними, але водночас зв'язаними моральними зобов'язаннями перед членами спільноти.</p>	<p>Штучне (вторинне) утворення. Роздільність, незважаючи на взаємопоєднаність Роздільність обумовлює ситуацію обміну і створює фіктивну єдність. Основний принцип і основа – раціональний обмін. Ці відносини мають речову основу і характеризуються протилежно спрямованими прагненнями учасників. Люди взаємодіють лише в розрахунок на отримання вигоди. Договірні-обмінні зв'язки ґрунтуються на раціональних цілях і характеризуються доцільністю, розрахунком. Анонімність життя. Цінується вміння знаходити найкращі засоби та найкоротші шляхи до мети, заохочується орієнтація на мінімізацію витрат, лояльність до влади за умови чіткого усвідомлення вигідності цього. Раціональність домінує над почуттями.</p>

Поняття сутнісна і вибіркова воля – так само як і "спільнота" та "суспільство" – вказують напрямок аналізу, є ідеальними типами, які повинні слугувати масштабом для пізнання й опису реальності. Прагнення витлумачити ці поняття не як ідеальні, а як більш менш конкретні історичні типи, пов'язавши їх з певним соціальним змістом, веде до неправильного розуміння суті тьонісівської соціологічної концепції.

Уся наступна німецька соціологія взяла на озброєння саму протилежність "спільноти-суспільства" як універсальну мислительну схему, що відкриває шлях до критики сучасності на базі протилежностей культури і цивілізації, природно-органічного і штучно-механічного. В тій чи іншій мірі концепція Тьоніса вплинула на більшість соціологічних доктрин ХХ ст., особливо на німецьку "соціологію знання".

Формальна соціологія Г.Зімеля.

Зімель розрізняє поняття форми та змісту усупільнення.

✓ **Зміст (матерія) усупільнення** – все те, що проявляється в особистостях в будь-якій конкретній історичній дійсності в якості потягу, інтересу, цілі, схильності, психічного стану і стимулює виникнення взаємодії. Самі по собі ці матеріали, які наповнюють життя, ці мотивації, не соціальні за своєю природою. Голод, кохання, праця, релігійність, техніка не означають ще усупільнення; вони стають такими лише остільки, оскільки перетворюють ізольоване існування індивідів у певні форми суспільного існування.

✓ Усупільнення є **формою**, яка реалізується в нескінченно різноманітних видах і в якій особистості на основі інтересів зростаються в певне ціле, всередині якого ці інтереси знаходять свою реалізацію

Протиставлення змісту і форми слід розуміти як протиставлення матерії усупільнення – культурно-історично зумовлених продуктів людського духу, цілей, прагнень, інтересів, потреб індивідів – і найбільш часто повторюваних, характерних для будь-яких культурно-історичних подій і явищ структур взаємодії.

В реальному соціальному явищі зміст і суспільна форма утворюють цілісність: соціальна форма не може отримати окремого від будь-якого змісту існування.

Одна й та ж форма усупільнення може з'являтися при абсолютно відмінному змістові, для абсолютно різних цілей. Якими б різноманітними не були інтереси, які приводять до цих усупільнень, форми, в яких вони здійснюються, можуть бути однаковими. Однаковий за змістом інтерес також може втілюватися в різноманітних формах усупільнення.

Розділення форми та змісту відбувається в науковій абстракції – саме в цій обставині і міститься єдина можливість обґрунтування спеціальної науки про суспільство – соціології.

В усіх окремих соціальних науках поділ праці між визначався виключно відмінністю змісту. Вони розділили між собою сферу соціальних явищ. Доки лінії, які ми проводимо крізь історичну дійсність, щоб розділити її на окремі галузі дослідження, стосуються лише спільних змістів інтересів – доти в цій дійсності не буде місця для соціології. Необхідна нова лінія – яка перетне всі попередньо проведені, відокремить від будь-якого зв'язку з різнорідними інтересами чистий факт усупільнення і конститує його як окрему галузь науки. Соціологія належить до того типу наук, спеціальний характер яких полягає в тому, що вони ставлять всю сукупність предметів під особливий кут погляду. Не об'єкт, а точка зору, особлива здійснювана нею абстракція диференціює її від інших історико-соціальних наук.

2 значення поняття суспільства:

1) реально існуюча людська спільнота, множина соціалізованих індивідів. Об'єктом суспільних наук в цьому значенні є все, що відбувається в суспільстві і з суспільством. В цьому значенні термін "суспільство" є об'єктом усіх гуманітарних і соціальних наук.

2) сума тих форм відносин, завдяки яким з особистостей і утворюється суспільство. Предметом науки про суспільство в даному випадку буде система форм в яких відбувається усупільнення, тобто, які, в чистому вигляді утворюють "суспільство". Якби

зруйнувалася, зникла одна форма усупільнення, суспільство б існувало, але якби усі форми усупільнення зникли – не залишилося б ніякого суспільства. В такому значенні суспільство є тим, що не існує поза конкретними формами взаємодії, що і становить специфічний предмет соціології.

Структура соціології:

✓ **Загальна соціологія** – займається дослідженням «закону» або «ритму» суспільного розвитку, усіх подій, усіх фактичних обставин, які є породженням суспільного життя

✓ **Чиста (формальна) соціологія** – опис і систематизація чистих форм асоціації, відносно стійких і повторюваних форм міжлюдських взаємодій, які існують в будь-якому з історично відомих суспільств. "Чиста" соціологія діє як граматики, яка відділяє чисті форми мови від змістів, в яких вони "живуть".

✓ **Філософська соціологія.** Займається вивченням "епістемологічних та метафізичних аспектів" соціологічного пізнання.

Концепція Зіммеля давала можливість визначити міждисциплінарні кордони соціологічної науки: по-перше, вона гарантувала чіткість розрізнення соціології як вчення про "чисті" форми соціалізації від інших суспільних наук, по-друге, вона дозволяла провести межу між науками про суспільство, в яких можна використовувати соціологічний метод, та науками про природу.

ТЕМА 7. Соціологія Е.Дюркгейма.

Предмет та метод соціології.

Метою Дюркгейма є доведення того, що соціологія може існувати як самостійна об'єктивна наука. Для цього необхідні дві речі:

1) особливий предмет, що відрізняється від предметів усіх інших наук.

2) цей предмет повинен бути доступним спостереженню і має піддаватися поясненню так само, як факти, які спостерігають і пояснюють інші науки.

Предметом соціології є **соціальні факти**.

1. Соціальні факти існують поза індивідуальними свідомостями. Це речі, які мають своє власне існування. Індивід знаходить їх абсолютно готовими і не може зробити так, щоб їх не було або щоб вони були іншими, ніж вони є.

2. Соціальні факти наділені примусовою силою внаслідок чого вони нав'язуються індивіду незалежно від його бажання

2 групи соціальних фактів:

✓ Соціальні факти фізіологічного порядку – характеризують зміст колективного буття (способи дій, почувань, мислення).

✓ Соціальні факти морфологічного порядку – характеризують форми колективного буття (кількість і характер основних елементів, з яких складається суспільство, способи поєднання цих елементів, розподіл населення по території, кількість і характер шляхів сполучення, матеріальна і моральна щільність).

Правила соціологічного методу:

1. **Правила спостереження соціальних фактів** – соціальні факти слід розглядати як речі.

Судження, які впливають з першого правила:

✓ Основою будь-якого наукового методу є необхідність систематично усувати всі попередні уявлення

✓ Об'єктом дослідження слід обирати лише групу явищ, попередньо визначених за певними спільними для них зовнішніми ознаками, і включати в це ж дослідження усі явища, які відповідають даному визначенню.

2. **Правила пояснення соціальних фактів** - визначальну причину певного соціального факту слід шукати серед (інших) попередніх соціальних фактів, а не в станах індивідуальної свідомості. Функція соціального факту може бути лише соціальною.

3. **Правила розрізнення нормального і патологічного** - соціальний факт нормальний для певного соціального типу, який розглядається в певній фазі його розвитку, коли він має місце в більшості суспільств, які відносяться до цього виду і розглядаються у відповідній фазі їх еволюції.

4. **Правила побудови соціальних типів** - потрібно розпочинати з класифікації суспільств за ступенем складності їх складу, беручи в якості основи абсолютно просте суспільство з єдиним сегментом. В середині цих класів необхідно виділяти різновиди згідно з тим, відбувається чи ні повне злиття вихідних сегментів.

Соціальна солідарність та поділ праці.

Центральною соціологічною ідеєю, яка практично проходить через усю творчість Дюркгейма, є ідея соціальної солідарності. Вченого цікавить питання: що змушує людей об'єднуватись, а що їх роз'єднує.

Пошуки відповіді на ці питання привели до обґрунтування двох форм соціальної солідарності: механічної і органічної.

	Механічна солідарність	Органічна солідарність
Морфологічна основа	Грунтується на схожості Сегментарний тип Відносно малий обсяг населення Відносно низька матеріальна і моральна щільність Слабка взаємозалежність (відносно слабкі соціальні зв'язки)	Грунтується на поділі праці Організований тип Відносно великий обсяг населення Відносно висока матеріальна і моральна щільність Сильна взаємозалежність (відносно сильні соціальні зв'язки)
Типи норм (втілені в праві)	Правила з репресивними санкціями: 1) охоплюють все кримінальне право 2) репресивні санкції "полягають, головним чином, у стражданні, яке приносять індивіду, або, щонайменш, у його приниженні". 3) основна функція – не стільки залякування чи профілактика здійснення певних дій, скільки "вдоволення колективної свідомості, яка ображена діями, вчиненими одним з членів колективу".	Правила з реститутивними санкціями 1) мета – організація кооперації між індивідами; охоплює цивільне, комерційне, процесуальне, адміністративне і конституційне право 2) важливим є не стільки покарання винних, скільки відновлення попереднього стану речей. 3) основна функція – організація регулярного і впорядкованого співіснування диференційованих індивідів

	Відносини, що регламентуються репресивним правом, пов'язують прямо і без посередників одиничну свідомість з колективною.	Відносини, що визначаються реститтивними санкціями встановлюються не безпосередньо між індивідом і суспільством, а між обмеженими і особливими частинами суспільства
Формальні ознаки колективної свідомості	Великий обсяг Висока інтенсивність Висока визначеність – конкретність і детальний характер	Малий обсяг Низька інтенсивність Абстрактність і загальний характер
Зміст колективної свідомості	Висока міра релігійності Трансцендентність – панування над інтересами людини Приписування вищої цінності суспільству й інтересам суспільства як цілого	Світський характер Орієнтованість на людину

Самогубством називається будь-який смертний випадок, що є прямим чи непрямим результатом позитивної або негативної дії, здійсненої самою жертвою, яка наперед знала про можливі наслідки свого вчинку.

Типи самогубств:

✓ **Егоїстичне самогубство** – породжується перебільшенням почуття індивідуальності, коли індивідуальне «Я» різко протиставляє себе соціальному «Я». Це відбувається тоді, коли слабшими стають внутрішні зв'язки групи, до якої входить індивід, коли він менше від неї залежить і коли більше керується у своїй поведінці міркуваннями особистого інтересу

✓ **Альтруїстичне самогубство** викликається повним поглинанням індивіда суспільством, який заради нього і групових цінностей віддає власне життя.

✓ **Аномічне самогубство** визначається безладною і нерегульованою людською діяльністю, і супутніми їй стражданнями

✓ **Фаталістичне самогубство** виникає внаслідок надмірної дії регулятивного чинника; його здійснюють суб'єкти, чиє майбутнє безжально регламентовано, чиї пристрасті жорстоко придушуються нелюдською дисципліною.

10. ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки / Пер.з фр. Г.Філіпчука. - К.: Юніверс, 2004 – 688 с.
2. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – 5-е изд. – М. : Книжный дом "Университет", 2001 – 216 с.
3. Западно-европейская социология XIX века: Тексты / Под ред. В.И.Добренькова. – М.: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, 1996. – 352 с.
4. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с.
5. История социологии в Западной Европе и США. Учебн. Для ВУЗов / Под ред. Осипова Г.В. - М.: Норма, 2001. - 576 с.
6. История теоретической социологии В 4 т. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). - М.: Канон+, 1997. — 448с.
7. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в историческом и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. - 528 с.
8. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 383 с.

Додаткова

9. Ritzer, Georg. Classical Sociological Theory. 5th Edition. Boston: McGraw Hill. 2008.
10. Баранов Р.С. Модели и метафоры в социологии К.Маркса // Социологические исследования. – 1992. - № 6. – С.128-142.
11. Гранин Ю.Д. Марксов проект общественного переустройства: философско-социологический контекст // Социологические исследования. – 1991. - № 6. – С.28-38.
12. Голосенко И.А. Оглядываясь на Огюста Конта // Социологические исследования. – 1999. - №1. – С.102-110.
13. Гофман А.Б. Классическое и современное: этюды по истории и теории социологии. – М.: Наука, 2003. – 784 с.
14. Гофман А.Б. Элитизм и расизм (критика философско-исторических воззрений А. де Гобино) // Расы и народы. Вып.7. М., 1977. С.128-142.
15. Гумплович Л. Основы социологии. М.: Книжный дом «Либроком», 2010. – 368 с.
16. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда /Пер. с фр. А.Б.Гофмана, примеч.В.В.Сапова.. – М.: Канон, 1996 – 432 с.
17. Дюркгейм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії / Пер.з фр.Г.Філіпчука та Зої Борисюк. – К.: Юніверс, 2002 – 424 с.
18. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Пер. с фр., составление, послесловие и примечания А.Б. Гофмана. – М.: Канон, 1995. – 352с.
19. Дюркгам Е. Самогубство. Соціологічне дослідження – /Пер.з фр. – К.: Основи, 1998. – 519 с.

20. Зиммель Г. Избранное. Том 1. Философия культуры – М.: Юрист, 1996. – 671с.
21. Зиммель Г. Избранное. Том 2. Созерцание жизни – М.: Юрист, 1996. – 596 с.
22. Зиммель Г. Как возможно общество? // Социологический журнал. 1992. №2, С. 102 - 114.
23. Зиммель Г. Общение. Пример чистой, или формальной социологии. // Социологические исследования. 1984 .№2, С. 170 - 176
24. Зиммель Г. Проблема социологии // Добренков В.И, Беленкова Л.П. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – С.217-259.
25. Зиммель Г. Социальная дифференциация: социологическое и психологическое исследование // Добренков В.И, Беленкова Л.П. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – С. 307- 324.
26. Зиммель Г. Філософія грошей. – К.: Промінь, 2010. – 504 с. Зиммель Г. Избранные произведения в 2 т. – М.: Юрист, 1996.
27. Ионин Л.Г. Георг Зиммель - социолог. М., 1981. – 235с.
28. Ионин Л.Г. Понимающая социология. Историко-критический анализ. - М.: Наука, 1979 - 208 с.
29. Энгельс Ф. Становище робітничого класу в Англії //Маркс К., Энгельс Ф. Твори, т.2.
30. Кули Ч. Х. Человеческая природа и социальный порядок. — М. : ДИК, 2000. — 309с.
31. Левин Д. Некоторые ключевые проблемы в работах Зиммеля // Социологический журнал. 1994. №2, С. 61-101.
32. Лебон Г. Психология народов и масс. Книга 2. Психология масс. – СПб.: Макет, 1995
33. Лилиенфельд-Тоаль П.Ф. Мысли о социальной науке будущего: Человеческое общество как реальный организм. – М.: Книжный дом «Либроком», 2012. – 408 с.
34. Маркс К. Социология: Сб.: Пер.с нем. / Институт социологии РАН; Московская высшая школа социальных и экономических наук. — М. : КАНОН-Пресс-Ц, 2000. — 432с.
35. Маркс К. Вступ /з економічних рукописів 1857-1858рр.//Маркс К., Энгельс Ф. Твори, т.12.
36. Маркс К. До критики політичної економії /вид. 2-ге. – Харків: Державне видавництво України, 1926.
37. Маркс К. Злиденність філософії: Відповідь на «Філософію злиднів» Прудона / Пер. з фр. і нім. – Б.м.: Партвидав «Пролетар», 1932.
38. Маркс К., Энгельс Ф. Комуністичний маніфест. – Х.: Державне видавництво України, 1930.
39. Маркс К., Энгельс Ф. Критика Готської програми / Пер. з нім. – Б.м.: Партвидав «Пролетар», 1933.
40. Маркс К., Энгельс Ф. Фюрбах (з «Німецької ідеології») / Пер. з нім. – Х.-К.: Державне видавництво України, 1930.

41. Мечников Л.И. Цивилизация и великие исторические реки. Географическая теория развития современных обществ. – М.: Книга по Требованию, 2011. – 236с. // Электронный ресурс: <http://89.253.247.156/files/product/pdf/88/879821.pdf>
42. Немецкая социология / Под ред Шпаковой Р.П. – С-Пб.: Наука, 2003. – 562 с.
43. Огане Т. Социология на рубеже веков: Георг Зиммель // социологический журнал. 1994. №2, С. 82-91
44. Рамштедт О. Актуальность социологии Зиммеля // Социологический журнал. 1994. №2, С. 53-65. Электронный ресурс: <http://jour.isras.ru/index.php/socjour/article/viewFile/68/70>
45. Самнер У. Народные обычаи. Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/238/114/1217/RUBEV12x20-x200010-32.pdf>
46. Сен-Симон А. Очерк науки о человеке // Утопический социализм. //Хрестоматия. - М., 1982.
47. Современные западные исследования социологической классики. Реф. Сб. Вып.1. - Г.Зиммель.
48. Спенсер Г. Синтетическая философия: Пер.с англ.. - К.: Ника-Центр, 1997 – 512с.
49. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские / Пер.с англ.под ред. Н.А.Рубакина.. - Мн.: Современ.литератор, 1999 – 1408 с.
50. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соціології / Пер. з нім. – К.: Дух і літера, 2005. – 262 с.
51. Теоретическая социология: Антология. В 2 ч. – М.: Книжный дом Университет, 2002. – Ч.1. – 424 с.
52. Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці. У двох томах / Пер. з фр. – К.: Видавничий дім "Всесвіт", 1999. – 590 с.
53. Филиппов Л.Ф. Обоснование теоретической социологии: введение в концепцию Георга Зиммеля // Социологический журнал. 1994. №2, С. 65-81. Электронный ресурс: <http://www.jour.isras.ru/index.php/socjour/article/viewFile/67/69>
54. Шпакова Р.П. Вместе с Огюстом Контом и вопреки ему. – Социологические исследования. – 1999. - №3. – С.114-120. // Электронный ресурс: http://ecsocman.hse.ru/data/629/135/1231/015_shpakova_Istoriya_sotsiologii.pdf
55. Шпакова Р.П. Ф.Тённис. Забытый социолог // Социологические исследования. - 1995. - №12. - С.139-144.